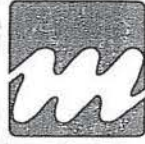

Sayı: 2

Yıl: 1986

MARMARA ÜNİVERSİTESİ FEN - EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TÜRK LÜK ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

İstanbul - 1987

XVI. YÜZYIL OSMANLI İDÂRÎ TEŞKÎLÂTINDA KÜTAHYA

MUSTAFA ÇETİN VARLIK*

1429 tarihinde bütün Germiyan ilinin Osmanlılar'a geçmesi üzerine, Umur Bey-oğlu Osman Çelebi¹ merkezi Kütahya olan bu havâlinin sancak beyliğine gönderilmiştir. Bundan birkaç yıl sonra 1432'de Şam'dan Bursa'ya gelen ve Kütahya'dan da geçen Bertrandon de la Broquière² burada II. Murad'ın büyük şehzâdesi Alaaddin Ali Bey'i sancak beyi olarak görmüştür³. Alaaddin Ali Bey'in Kütahya'da ne kadar kaldığı kesin olarak belli değildir. Ancak kardeşi Amasya vâlisi şehzâde Ahmed'in zilhicce 841 / Mayıs-Haziran 1438 senesinde vefat etmesi üzerine onun yerine Amasya'ya gitmesi kuvvetle muhtemeldir.

Hüseyin Hüsameddin, şehzâde Ahmed'in vefâtından sonra boş bulunan Amasya vâliliğine şehzâde Mehmed Çelebi'nin (Fâtih), şehzâde Alaaddin'in de Manisa'ya gönderildiklerini yazmakta ise de⁵ H. İnalçık şehzâde Mehmed Çelebi'nin Amasya'ya gönderildiğini şüphe ile karşılar⁶.

T. Gökbilgin şehzâde Alaaddin'in, kardeşi Amasya vâlisi şehzâde Ahmed'in ölümü üzerine, Manisa'ya gönderildiğini yazar⁷. Manisa Tarihi üzerinde çeşitli tetkikleri olan M. Çağatay Uluçay, Manisa'da sancak beyliği yapan şehzâdeler arasında Alaeddin Ali Bey'in ismini zikr etmez⁸. Netice olarak şehzâde Ahmed'in 1438'de ölümü üzerine meydana gelen

* Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1972³, c. I, s. 406; Gökbilgin, "Kütahya", *IA*, c. VI, s. 1121; Kara Timurtaş Paşa'nın torunu olan bu şahıs Varna savaşında, 10 Kasım 1444, Anadolu Beylerbeyisi Karaca Paşa ile birlikte şehid olmuştur (Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. I, s. 438).

² *Le Voyage d'Qutremet*, nşr. Ch. Schefer, Paris 1892, s. 58-137. Hakkında bilgi için bkz. S. Eyice, "Bertrandon de La Broquierè ve Seyahatnâmesi (1432-1433)", *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, c. VI, cüz 1-2, İstanbul 1975, s. 85-110.

³ T. Gökbilgin, "Kütahya", *IA*, c. VI, s. 1121.

⁴ Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, İstanbul 1927, c. III, s. 207-208.

⁵ *Amasya Tarihi*, c. III, s. 208.

⁶ H. İnalçık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar I*, Ankara 1954, s. 56 not 2; Aynı yazar, "Mehmed II", *IA*, c. VII, s. 507.

⁷ Gökbilgin, "Kütahya" *IA*, c. VI, s. 1121.

⁸ M.Ç. Uluçay, *Manisa'daki Saray-ı Âmire ve Şehzâdeler Türbeleri*, İstanbul 1941, s. 5.

değişiklikte şehzâde Alaeddin'in Kütahya sancak beyliğinden başka yere gönderildiği, büyük bir ihtimalle Amasya'ya gittiği anlaşılmaktadır.

1 — Anadolu Beylerbeyliği

Rumeli Beylerbeyliği'nden (1362) sonra h. 795/1393 tarihinde de Anadolu Beylerbeyliği kurulmuştur. Anadolu Beylerbeyliği'nin merkezi önceleri Ankara idi, sonradan Kütahya olmuştur. I. Bayezit 1393 tarihinde, Kara Timurtaş'ı Ankara'ya Anadolu Beylerbeyi olarak tayin etmiştir¹. 1451 tarihinde Anadolu Beylerbeyliği'nin merkezi Ankara'dan Kütahya'ya nakl edilmiştir.

Varna muharebesinde, 10 Kasım 1444, şehit düşen Anadolu Beylerbeyisi Karaca Bey'in yerine tayin edilen Ozgur oğlu İsa Bey'in tayin beratı Sultan II. Mehmed adınadır². Ancak buradaki 7 Receb 855 tarihi yanlış olmalıdır. Çünkü Fâtih Mehmed Muharrem 855 tarihinde tahta geçti ve iki ay geçmeden Ozgur oğlu İsa Bey'i azl ederek yerine İshak Paşa'yı Anadolu Beylerbeyi yaptı³. II. Mehmed, 16 Muharrem 855/18 Şubat 1451'de babasının ölümünden 15 gün sonra ikinci defa tahta çıktığı zaman şöyle bir hâdise cereyân etmiştir. Bu hususta Ducas'ın verdiği bilgiye göre: "Mehmed, tahta oturduğu zaman bütün vâliler ve babasının vezirleri Halil Paşa ve İshak Paşa karşı tarafta ve uzakta duruyorlardı. Kendi vezirleri Hadım, Şahin ve İbrahim âdet vechile Padişah'ın yanında yer almışlardı. Oradan Sultan Mehmed kendi veziri Şahin'e sordu: "Babamın vezirleri neden uzakta duruyorlar, onları çağır ve Halil'e eski yerini almasını söyle, İshak da Anadolu beyleri ve âyanı ile Bursa'ya giderek babamın naşını gömsün, Anadolu vilâyetinin idâresine de nezâret etsin..."⁴.

Kütahya'nın Anadolu vilâyetinin merkezi oluşu İshak Paşa'nın beylerbeyliği zamanındadır. Bu şekilde II. Mehmed, Ozgur oğlu İsa Bey'i azl ederek yerine İshak Paşa'yı Anadolu Beylerbeyi yaptı⁵. II. Mehmed, h. 855/1451 baharında Karaman oğlu üzerine sefere çıktığı zaman İshak Paşa beylerbeyi idi⁶.

¹ Neshri, *Gihannümâ*, I, nşr. Fr. Taeshner, Leipzig 1951, s. 86; H. İnalcık, *The Ottoman Empire, The Classical age 1300-1600*, London 1973, s. 104-106.

² Feridun Bey, *Münşeatü's-Selâtin*, İstanbul 1274, c. I, s. 269.

³ H. İnalcık, *Fatih Devri I*, s. 77, not 37.

⁴ Ducas, s. 227 krş. İnalcık, *Fatih Devri I*, s. 111.

⁵ Neshri, *Gihannümâ I*, s. 179; İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman VII*. defter, nşr. Ş. Turan Ankara 1954, faksimile, s. 19; Müneccimbaşı, İstanbul 1285 c. III, s. 366.

⁶ Tursun Bey, *Tarih-i Ebu'l-Feth*, nşr. M. Arif, *TOEM* ilâvesi, İstanbul 1914-1916, c. V-VI, s. 35.

II. Mehmed Karaman seferini bitirdikten sonra Anadolu Beylerbeyi İshak Paşa'yı Menteşe üzerine gönderdi. Menteşe oğlu İlyas Bey'i yendikten sonra Kütahya'ya geldi⁷. İşte Kütahya'nın Anadolu Beylerbeyliği'nin merkezi oluşu bu zamandır. Hoca Saadeddin de hâdiseyi şöyle anlatır: İshak Paşa Karaman ve Menteşe vakalarından sonra ferman-ı sultânî mûcibi üzere varup Kütahya'da sâkin oldu. O deme dek Anadolu Beylerbeyisi Enguriyede (Ankara) ârâm iderdi, İshak Paşa'dan sonra olan Beylerbeyileri ilâ yevminâ hâzâ Kütahya'da ârâm idegelmişlerdür⁸. Demek oluyor ki, II. Mehmed'in tahta geçtiği 1451 yılı baharında Karaman ve Menteşe gailelerinden sonra, 1393 senesinden beri merkezi Ankara olan Anadolu vilâyetinin merkezi Kütahya oluyor.

1451'den itibaren beylerbeylik teşkilâtının devamı müddetince, Kütahya Anadolu eyâletinin merkezi olarak kalmıştır. Yalnız Kanunî Sultan Süleyman'ın şehzâdeleri Bayezid ve Selim'in Kütahya'yı idâre ettikleri 1550-1558 ve 1562-1566 seneleri arasında Anadolu Beylerbeyliği'nin merkezi Ankara olmuştur⁹.

1566'dan itibaren 1833 senesine kadar Kütahya Anadolu Beylerbeyliği'nin merkezi olarak bulunmuştur¹⁰. Bir aralık 1825 senesinde çok küçülmüş merkez Kütahya olmak üzere Afyon Karahisar, Sultan-önü (Eskişehir) ve Ankara'dan ibaret kalmış, hattâ kısa bir süre Afyonkarahisar da hâriç bırakılmıştır¹¹. Bu sırada merkezi Kütahya olan daha önce, Anadolu Beylerbeyliği'ne bağlı olan Kocaeli, Hüdâvendigâr, Karasi, Menteşe sancakları serasker Hüseyin Paşa'ya; Bolu, Viranşehir, Kastamonu, Çangırı sancakları Rauf Paşa'ya; Hamid, İzmir, Aydın, Saruhan, Teke, Muğla Hüseyin Paşa'ya verilmiştir¹².

1853 senesinde¹³ 1839'da feriklik makamı Kütahya'da olmak üzere Tayyar Paşa'ya verilerek Eskişehir, Afyonkarahisar birleştirildi ve diğer

⁷ Âli, *Kühnü'l-Ahbâr*, İstanbul 1277, c. III, s. 250.

⁸ *Tâcü'l-Tevârih*, Tabhane-i Âmire 1279, c. I, s. 416; Bu mealde bir kayıt Müneccimbaşı'da da vardır *Sahâyifü'l-Ahbâr*, c. III, s. 366.

⁹ BA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), KK (Kâmil Kepeci tasnifi), Rûûs nu. 209; Ş. Turan, *Kanunî'nin oğlu Şehzâde Bayezid Vak'ası*, s. 51; Selânikî, *Târih-i Selânikî*, Freiburg 1970, s. 54.

¹⁰ Mısırlılar'ın Kütahya'yı işgal etmeleri üzerine eyâlet teşkilâtı son bulmuş ve muhassilla idâre edilmek üzere Kütahya mukataat hazinesi bağlanmıştı. Mısırlıların çekilmesi üzerine mukataata bağlı Kütahya'ya 12 Muharrem 1249/1833 muhassillikle Halil Kamili ağa tayin edilmiştir (İ.H. Uzunçarşılı, *Kütahya Şehri*, İstanbul 1932, s. 103).

¹¹ *Kütahya Şehri*, s. 103.

¹² Lütfî, *Târih-i Lütfî*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1290, c. I, s. 207.

¹³ *Kütahya Şehri*, s. 103; Ayrıca bkz. not 10.

sancaklar miralaylar tarafından idâre edildi¹⁴. 1841'de Kocaeli, Bolu, Eskişehir, Karasi, Karahisar-ı Sahib sancaklariyle beraber Hüdâvendigâr vilâyeti teşkil edilmiş ve merkezi Kütahya olmuştur¹⁵. 1864'de Hüdâvendigâr vilâyetinin merkezi Bursa'ya nakl edilmiş ve Hüdâvendigâr livası, Karesi, Kocaeli, Karahisar, Kütahya'dan meydana gelmiştir¹⁶. Böylece durum Kütahya'nın müstakil sancak hâline getirildiği 1915 yılına kadar devam etmiştir¹⁷.

XIX. yüzyılın başlarında Kütahya sancağı, merkez kazası ile Eskişehir, Uşak, Simav ve Gediz kazalarından meydana geliyordu. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce özel bir ehemmiyet kazanan Eskişehir müstakil mutasarrıflık hâline gelmişti. 1953'te de Uşak ayrı bir vilâyet olmuştur¹⁸.

Başbakanlık arşivinde II. Bayezid (1481-1512) devrine ait olduğu tahmin edilen maliyeden müdevver bir defterde¹⁹ "defter-i icmâl-i zuemâ ve sipahiyan der vilâyet-i Anadolu" başlığı altında Anadolu Beylerbeyliği'nin 17 sancağı defterdeki sırası ile şu şekilde sayılmaktadır:

- Liva-i Kütahya²⁰
- Liva-i Saruhan -bugünkü Manisa ili ve yöresi-²¹
- Liva-i Hüdavendigâr -Bursa-²²
- Liva-i Aydın²³
- Liva-i Menteşe -Muğla-²⁴
- Liva-i Bolu²⁵
- Liva-i Hamid -Isparta-²⁶
- Liva-i Ankara²⁷

¹⁴ T. Gökbilgin, "Kütahya", *IA*, c. VI, s. 1123.

¹⁵ T. Gökbilgin, "Kütahya", *IA*, c. VI, s. 1123.

¹⁶ H. İnalçık, "Bursa", *EL²*, c. I, s. 1334.

¹⁷ T. Gökbilgin, "Kütahya", *IA*, c. VI, s. 1123.

¹⁸ T. Gökbilgin, "Kütahya", *IA*, c. VI, s. 1123.

¹⁹ BA, MD (Maliye Defterleri tasnifi), nu. 152, vr. 2b.

²⁰ Aynı defter, vr. 3b.

²¹ Aynı defter, vr. 17b.

²² Aynı defter, vr. 29b. Burada Liva-i Beg şeklinde geçmektedir. Nitekim Hüdavendigâr'a beg sancağı da denildiğine H. İnalçık işaret eder ("Bursa", *EL²*, s. 1334).

²³ Aynı defter, vr. 46b.

²⁴ Aynı defter, vr. 59b.

²⁵ Aynı defter, vr. 71b.

²⁶ Aynı defter, vr. 85b.

²⁷ Aynı defter, vr. 97b.

- Liva-i Kangırı -Çankırı-²⁸
 Liva-i Kastamonu²⁹
 Liva-i Karahisar³⁰
 Liva-i Teke -Antalya-³¹
 Liva-i Kocaeli -İzmit-³²
 Liva-i Alaiyye -Alanya-³³
 Liva-i Biga³⁴
 Liva-i Karasi -Balıkesir-³⁵
 Liva-i Sultanönü -Eskişehir-³⁶

XVI. yüzyılda, Anadolu vilâyetinin her bir sancağının, kazalarını, nahiyelerini ve köylerini ve bunların nüfusunu, hâsılâtını ve ne çeşit ürünler yetiştirdiğini en mufassal ve mükemmel bir şekilde belirten kaynakların başında şüphesiz ki tapu-tahrir defterleri gelir. Koca Nişancı Celâl-zâde Mustafa Çelebi'nin dahi *Tabakatü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik*³⁷ adlı meşhur eserinde beylerbeyliklerin sâdece sancaklarının isimlerini saydığı göz önünde tutulursa bu tapu-tahrir defterlerinin önemi daha iyi anlaşılır.

Bugün elimizde Anadolu vilâyetinin bütün sancaklarını ihtivâ eden iki ciltlik bir tapu-tahrir defteri mevcuttur. Bunun dışında Anadolu vilâyetini kapsayan bu mâhiyette başka bir tahrir mevcut değildir. Bu beylerbeyliğin her bir sancağını ihtivâ eden defterler tam ve muntazam değildir. Bu bakımdan Anadolu Beylerbeyliği'nin bütün özelliklerini gösteren bu iki ciltlik defterin hususi bir ehemmiyeti vardır. Bu defterin birinci cildi İstanbul Başbakanlık Arşivi'nde tapu defterleri tasnifinde kayıtlıdır³⁸. Defterin başında "muhasabe-i vilâyet-i Anadolu" yazılıdır³⁹. İlk on sahifesi Anadolu vilâyetine aittir.

On birinci sahifede Kütahya kanun-nâmesi başlar. Bundan sonra Anadolu vilâyetinin merkezi Kütahya'dan başlamak üzere Karahisar-ı

²⁸ Aynı defter, vr. 103b.

²⁹ Aynı defter, vr. 112b.

³⁰ Aynı defter, vr. 124b.

³¹ Aynı defter, vr. 138b.

³² Aynı defter, vr. 144b.

³³ Aynı defter, vr. 148b.

³⁴ Aynı defter, vr. 152b.

³⁵ Aynı defter, vr. 158b.

³⁶ Aynı defter, vr. 166b.

³⁷ İstanbul Üniversitesi Ktp. Türkçe Yazmalar, nu. 5997, Anadolu Vilâyeti'ne ait kısım, vr. 11b. vd.

³⁸ BA, Tapu 438.

³⁹ BA, Tapu 438, s. 1.

sâhib, Sultanönü (Eskişehir), Hamid, Ankara, Kastamonu, Kangırı (Çankırı), Kocaeli, Bolu livalarını ihtivâ eden 815 sahifelik bir defterdir.

Yukarıda zikr edilen bu sancaklar 9 tane ediyor. Anâdolu vilayetinin XVI. yüzyılda bundan başka sancakları da olduğu bilindiğine göre, bu defterin devamı da olması gerekir. Nitekim Başbakanlık Arşivi'ndeki tapu defterleri fihristinde 438 numaralı defter karşılığında yukarıda saydığım 9 sancağı yazdıktan sonra "livalarının icmâlen nüfus ve hasılâtını ve timarlı ve evkaf ve emlakini hâvi mufassal defterin cild-i evveli" kaydı vardır.

Bu kayıttan da anlaşılacağı üzere bu cildin devamı olması lazımdır. Ancak tapu defterleri fihristinde bunun devamı olduğunu gösteren bir kayıt mevcut değildir. Yine tapu defterleri fihristinde 438 numaralı defterin devamı olabileceği izlenimini veren 166 numaralı defterin karşılığında "Bursa (Hüdavendigâr), Aydın, Saruhan, Biga, Alaiye livaları kazalarında ki nüfus ve hasılât ve timarları evkaf ve cebelu ve Aydın kanun-nâmesini mübeyyin icmâl defteri" yazılıdır.

Bu defter iyice tetkik edildiğinde tapu fihristindeki Anadolu Vilayeti'ne tâbi sancakların eksik yazıldığı anlaşılır. 166 numaralı bu defterin kopmuş olan orijinal cilt kapağında "defter-i cild-i sâni vilâyet-i Anadolu" kaydı vardır. 438 ve 166 numaralı bu iki defter dikkatlice incelendiğinde birbirini tamamlayan Anadolu Vilâyeti'ne ait bir icmâl defteridir. 166 numaralı defter 438 numaralı defterin devamı olup 628 sahifedir. Anadolu Vilâyeti'nin bütün sancaklarını ihtivâ eden bu mâhiyette bir tahrir defteri daha mevcut değildir.

438 numaralı defter tapu defterleri fihristinde Kanunî devrine ait olarak tahmin edilmiştir. 166 numaralı defterin Hüdavendigâr sancağı kısmında Rebiü'l-ahir 937/Kasım 1530 târihi vardır⁴⁰. Anadolu Beylerbeyliği'ne bağlı 17 sancağı ihtivâ eden bu il-i ciltlik icmâl defterinin her bir livasının mufassalı⁴¹ da olması lazım gelir. 438 numaralı defterin de aşağı yukarı aynı tarihlerde olması gerekir.

Bunun yanında Topkapı Sarayı Müzesi arşivindeki küçük bir defterde Anadolu Vilâyeti'nin sancakları şu şekilde sıralanır:⁴² Kütahya, Teke, Aydın, Mentеше, Saruhan, Karasi, Biga, Hamid, Karahisar-ı Sahib, Ankara, Kangırı (Çankırı), Bolu, Kastamonu, Sultanönü (Eskişehir),

⁴⁰ BA, Tapu 166, s. 197.

⁴¹ H. İnalcık, *Suret-i defter-i Sancak-i Arvanid*, Ankara 1954, Giriş, s. XXI.

⁴² TSMA (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi), nu. D. 5246. Tamamı 8 varak olan bu defter vilâyet ve livaların ve buralara mutasarrıf ümerânın adları ve tahsilâtını hâvidir.

Hüdavendigâr (Bursa), Alaiye ve Manavgat, Koca-ili, görüldüğü gibi bunlar da 17 sancak etmektedir. Burada Alaiye ve Manavgat müştereken bir liva olarak gösterilmektedir. Bu küçük defterde tarih yoktur, fakat merkezi Kütahya olan Anadolu Beylerbeyliği'nin valisi Behram Bey olarak kayıtlıdır. Behram Paşa'nın Anadolu Beylerbeyi olarak burada bulunduğu tarihler h. 929-936/1522-1529 arasındır.

Bu küçük defterde elviye-i vilâyet-i Anadolu başlığı altında Anadolu Beylerbeyliği ve buna bağlı sancaklara kimlerin mutasarrıf olduğu ve senelik hâsılâtını şu şekilde gösterir:

ELVİYE-İ VİLÂYET-İ ANADOLU

Livasi	Kimin tasarrufunda olduğu	Hâsılâtı (akça)
1. Kütahya	Mîr-i Mirân-ı Anadolu Behram Bey	1.000.000
2. Teke	İhtiyar Bey	400.000
3. Aydın	Lütfi Bey Emir-i alem	503.000
4. Menteşe	Ferhat Bey ser-i şarabdarân	450.000
5. Saruhan	Mehmed Bey	325.000
6. Karasi	Mehmed Bey damad-ı Ayas Paşa	200.000
7. Biga	İbrahim Bey veled-i Kurd Aydın Bey	150.000
8. Hamid	Sinan Bey Ser-i hayyatın	210.000
9. Karahisar-Sahib	Okçu Sinan Bey	300.000
10. Ankara	Mehmed Bey veled-i Piri Paşa	364.000
11. Kangur	Mustafa Bey	315.000
12. Bolu	Musa Bey veled-i Kızıl Ahmed	405.000
13. Kastamonu	Ahmed Bey	250.000
14. Sultan-önü	Kasım Bey	Ber resm-i zeâmet
15. Hüdavendigâr	—	Hass-ı Padişâhî
16. Alaiye ve Manavgat	Sinan Bey birader-i Yakub Ağa	330.000
17. Koca-ili	İbrahim Bey veled-i Ömer Bey	162.000
Müselleman-ı	Aydın, Saruhan, Menteşe, Sultan-önü, Hüdavendigâr, Kocaili, Karasi ve Biga ve Elliciyan-ı Saruhan benâm-ı Mehmed Şah Bey veled-i Şems Bey el-fenârî	hasıl 58.000

Müselleman-1	Bolu, Kastamonu, Ankara, Kangırı benâm-1 Çadırcı Kasım	hasıl 66.000
Müselleman-1	Kütahya, Karahisar-1 Sahib, Hamid benâm-1 Hüseyin Bey	hasıl 65.000
Müselleman-1	Teke, Manavgat, Alaiye benâm-1 Çadırcı Ali	hasıl 45.000
Piyadegan-1	Kütahya Benâm-1 Kasım	hasıl 45.900
Piyadegan-1	Karahisarsahib Benâm-1 Hüseyin	hasıl 50.000
Piyadegan-1	Karasi Benâm-1 Mustafa	hasıl 45.000
Piyadegan-1	Saruhan Benâm-1 Mustafa Aga-yı İstanbul	hasıl 45.000
Piyadegan-1	Biga Benâm-1 Kasım	hasıl 35.000
Piyadegan-1	Menteşe Benâm-1 Ali	hasıl 45.000
Piyadegan-1	Hamid Benâm-1 Süleyman	hasıl 50.000
Piyadegan-1	Bolu Benâm-1 İlyas	hasıl 40.000
Piyadegan-1	Aydın Benâm-1 Hüseyin	hasıl 85.000
Piyadegan-1		
Hüdavendigâr	Benâm-1 Yusuf	hasıl 40.000
Piyadegan-1	Ankara Benâm-1 Yusuf	hasıl 45.000
Piyadegan-1	Sultan-	
önü	Benâm-1 Mehmed	hasıl 35.000

Yukarıdaki bilgileri naklettiğimiz defter, ayrıca Rumeli, Karaman, Rûm, Diyâr-ı Şam ve Mısır ve Diyâr-ı Bekir ve Kürdistan ve Zülkadriye vilâyetlerini de ihtivâ etmektedir. Rum-eli kısmında Paşa livasında Kasım Paşa beylerbeyi olarak görülmektedir⁴³. Kasım Paşa, 1526'da Macaristan seferi esnâsında İstanbul muhafızlığına tayin edilmiştir, bu seferden sonra Rum-eli beylerbeyliğine getirilmiş ve kısa bir süre bu mevkiye kalmıştır⁴⁴. Bu hususlardan bu küçük defterin muhtemelen 1526'da tanzim edildiği neticesine varılabilir⁴⁵.

Yine buna benzer bir defterde Anadolu vilâyetinin sancakları, kimin tasarrufunda olduğu ve hasılâtlarının akça olarak senelik gelir miktarı gösterilmektedir⁴⁶. Üzerinde tarih bulunmayan bu cetveli, Ö. Lütfi

⁴³ TSMA, nu. D. 5246.

⁴⁴ F. Sümer, "Kasım Paşa", *IA*, c. VI, s. 387.

⁴⁵ Bu defteri N. Göyünç "Diyarbakir Beylerbeyliği"nin ilk idâri taksimâtı adlı makalesinde kullanmıştır. (*TD*, sayı 23, İstanbul 1969, s. 23-34).

⁴⁶ TSMA, nu. 9772.

Barkan⁴⁷ h. 933-934/1527-1528 malî yılına ait bir bütçe örneği isimli makalesine ek olarak neşr etmiş ve bu 6 varaklık defterin 13 Şevval 927 ile Receb 928 tarihleri arasında tanzim edilmiş olması lâzım geldiğini belirtmiştir⁴⁸. Buna göre h. 927-928/1521-1522 yılları arasında Anadolu Beylerbeyliği'nin durumu şöyledir:⁴⁹

VİLAYET-İ ANADOLU

Livasi	Kimin tasarrufunda olduğu	Hâsılâtı (akça)
Saruhan	Şehzade tâlebekâhu	—
Kütahya	Beylerbeyi	—
Aydın	Bâli Bey	537.000
Bolu	Rum Kasım Bey	500.000
Menteşe	Hasan Bey	463.000
Teke	Emîr-i alem Ferhad Bey	422.000
Ankara	Emîr-i ahur Mehmed Bey	400.000
Hüdavendigar	Kapucı-başı Koçi Bey	300.000
Kastamonu	İskender Bey	320.000
Kangırı	Sinan Paşa oğlu Mehmed Bey	272.000
Hamid	Hüseyin Bey	273.000
Karasi	Silahdar-başı Behram Bey	260.000
Karahisar	İbrahim Paşa oğlu İsa Bey	222.000
Alâiye	Sinan Paşa hısımlı Mehmed Bey	170.000
Manavgat	Çaşnigir Husrev Bey	160.000
Biga	Sekban-başı oğlu Ali Bey	170.000
Sultan-önü	Kilârcı Mustafa bey	150.000
Koca-eli	Ahur kethudası İsrail Bey	130.000
Trabzon	Mahlûl	

Bu listeye göre bir aralık Trabzon'un Anadolu Beylerbeyliği'ne bağlandığı Alaiye ve Manavgat'ın ayrı ayrı birer sancak teşkil ettiği görülmekte ve böylece de bu tarihte Anadolu Vilâyeti'nin 19 sancaktan meydana geldiği anlaşılmaktadır.

⁴⁷ IFM (İktisat Fakültesi Mecmuası), İstanbul 1955, c. XV, Ekim 1953-Temmuz 1954, nu. 1-4, s. 304.

⁴⁸ Aynı yer, s. 303, not 1.

⁴⁹ Aynı yer, s. 304-305.

Listenin devamında Müselleman ve Yaya Beyleri ile bunların yıllık hâsılâtı akça olarak gösterilmektedir ⁵⁰.

Livasi	Kimin tasarrufunda olduğu	Hâsılâtı (akça).
	Müselleman-ı Kütahya Ali Bey	71.000
	Müselleman-ı Aydın Bâli Bey	65.000
	Müselleman-ı Bolu Sinan Bey	70.000
	Piyadegân-ı Aydın Saraç Ali Bey	85.000
	Piyadegân-ı Saruhan Mustafa Bey	75.000
	Piyadegân-ı Mentеше Bâli Bey	75.000
	Piyadegân-ı Hüdaven- digar Ali Bey	60.000
	Piyadegân-ı Ankara	— 49.000
	Piyadegân-ı Kütahya Mustafa Bey	45.000
	Piyadegân-ı Karasi Mahmud Bey	45.000
	Piyadegân-ı Hamid İsmail Bey	40.000
	Piyadegân-ı Karahisar İskender Bey	40.000
	Piyadegân-ı Bolu Süleyman Bey	36.000
	Piyadegân-ı Sultan-önü Solak Mehmed	25.000
	Piyadegân-ı Biga Karaca Bey	18.000

Topkapı Sarayı Arşivindeki diğer bir defterde ⁵¹ Rodos'un da fethedildikten sonra bir ara Anadolu Vilâyeti'ne bağlandığı anlaşılmaktadır.

VİLAYET-İ ANADOLU

Sancağı	Kimin tasarrufunda olduğu	Hâsılâtı (akça)
Kütahya	Mîr-i mirân Behram Bey	1.000.000
Teke	İhtiyar Bey	400.000
Aydın	Mustafa Bey	503.000
Menteşe	İsa Bey (veled-i İbrahim Paşa)	500.000
Saruhan	Ferhad Bey	435.000

⁵⁰ Aynı yer, s. 304-305.

⁵¹ TSMA, nu. D. 10057.

Karesi	Mehmed Bey (damad-ı Ayas Paşa)	200.000
Biga	İbrahim Bey	150.000
Hamid	Sinan Bey	210.000
Karahisar-ı Sahib	Okça Sinan Bey	300.000
Ankara	Mehmed Bey (veled-i Piri Paşa)	364.000
Kangırı	Mustafa Bey	215.000
Bolu	Mustafa Bey (veled-i Kızıl Ahmed)	405.000
Kastamonu	Mahlul (Ahmed Bey'e verildi)	250.000
Sultan-önü	Kasım Bey (veled-i Şehsuvar)	—
Hüdavendigâr	Hass	—
Alaiye	Sinan Bey (birader-i Yakub Ağa)	330.000
Koca-eli	İbrahim Bey	162.000
Rodos	Abdülcelil Bey	300.000

Rodos adası Safer 929/Aralık 1522'de alınmıştır. Rodos sancakbeyliğine meşhûr denizcilerden Kurdoğlu Muslihüddin Reis tayin edilmiştir⁵². Bu defterde Rodos Sancakbeyi olarak Abdülcelil Bey gösterilmektedir. Bu defterin baş kısmında Rumeli Beylerbeyliği'nin Paşa livasında Beylerbeyi olarak Pargalı İbrahim Paşa yazılıdır⁵³.

Pargalı İbrahim Paşa 13 Şaban 929/27 Haziran 1523 tarihinde Piri Mehmed Paşa'nın azledilmesi üzerine sadâret mevkiine getirilmiştir⁵⁴. Uhdesine ilâveten Rumeli Beylerbeyliğide verilmiştir. Bu cetvelde Anadolu Vilâyeti'nde Beylerbeyi olarak Behram Bey görülmektedir. Behram Bey'in Anadolu Valiliği 1523-1529 tarihleri arasındadır. Buna göre bu küçük defter bu tarihlerde tanzim edilmiş olmalıdır.

XVI. yüzyılda muhtemelen Kanunî devrinin başlarında Pargalı İbrahim Paşa zamanında diğer bir küçük defterde⁵⁵ Anadolu Vilâyeti'nin merkez sancağının dışındaki livalar ile bunlara mutasarrıf olan sancak beylerinin yıllık hâsılâtı akça olarak gösterilmektedir:

⁵² Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1975³, c. II, s. 315.

⁵³ TSMA, nu. D. 10057. Bu defterin Rumeli kısmı T. Gökbilgin tarafından neşredilmiştir. ("Kanunî Sultan Süleyman devri başlarında Rumeli Eyaleti, livası, şehir ve kasabalar", *Belleten*, c. XX, Ankara 1956, s. 247-285.)

⁵⁴ T. Gökbilgin, "İbrahim Paşa" *IA*, c. V/2, s. 909.

⁵⁵ TSMA, nu. D. 8303.

VİLAYET-İ ANADOLU -Merkezi Kütahya-⁵⁶

Livası	Kimin tasarrufunda olduğu	Hâsılâtı (akça)
Teke	İhtiyar Bey	400.0000
Aydın	Ali Bey	382.000
Ankara	Mehmed Bey (veled-i Pîrî Paşa)	364.000
Saruhan	Kara Ali Bey	460.000
Kastamonu	Ahmed Bey	250.000
Menteşe	Hızır Bey	300.000
Karahisar	Hasan Bey	271.000
Bolu	Musa Bey	405.000
Karasi	Mehmed Bey	200.000
Kangırı	Mustafa Bey	215.000
Hüdavendigâr	İskender Bey	300.000
Alaiye ve Manavgat	Abdü's-Samed Bey	200.000
Biga	haliyle sancaklıktan nef olunup, hass-ı hümayun için zabt olunur.	150.000
Hamid	Sinan Bey	210.000
Koca-eli	İbrahim Bey	103.000

Yukarıda görüldüğü gibi bu defterde, Alaiye ve Manavgat'ın birleştirilerek bir sancak meydana getirdiği Biga sancağının hass-ı hümayun için zabt edildiği görülmektedir. Burada dikkati çeken bir husus XVI. yüzyılın hemen bütün vesikalarında Sultanönü (Eskişehir) Anadolu Beylerbeyliği'ne bağlı olarak görülmekte ise de, bu belgede ismi zikredilmemiştir.

Bütün bunların yanında 438 ve 166 numaralı Başbakanlık Arşivi'ndeki iki ciltlik Anadolu Beylerbeyliği'ne ait defterin ayrı bir önemi vardır. Bu defterlerde Anadolu vilâyetinin 1530 tarihlerinde her bir livasına bağlı kaza, nahiy ve köyleri ve bunların nüfus ve hâsılâtı ayrı ayrı zikredilmektedir.

Bunlardan 438 numaralı defter Anadolu Vilâyeti'nin merkez sancağı ile diğer sekiz livasını şu şekilde sıralamaktadır.

⁵⁶ TSMA, nu. D. 8303'deki defterde Beylerbeylik merkezleri kaydedilmemiştir. Osmanlı idari düzeni ve diğer eyaletler için bkz. İ. Metin Kunt, *Sancaktan Eyalete, 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, İstanbul 1978 (Boğaziçi Üniversitesi Yayınları)

Kütahya⁵⁷
 Karahisar-ı Sahib⁵⁸
 Sultan-önü -Eskişehir-⁵⁹
 Hamid⁶⁰
 Ankara⁶¹
 Bolu⁶²
 Kastamonu⁶³
 Kangırı -Çankırı-⁶⁴
 Koca²-eli⁶⁵

Bunun devamı olan 166 numaralı defterde de Anadolu Beylerbeyliği'nin diğer sancakları şöyle sıralanmaktadır.

Hüdavendigâr -Bursa-⁶⁶
 Biga⁶⁷
 Karasi⁶⁸
 Saruhan⁶⁹
 Aydın⁷⁰
 Menteşe⁷¹
 Teke⁷²
 Alaiye⁷³

Elimizde en sağlam kaynak şeklinde bulunan bu tapu tahrir defterlerine göre 1534 tarihlerinde Anadolu Beylerbeyliği 17 sancaktan meydana geliyordu. Ömer Lütfi Barkan da aynı defterlere dayanmak

- ⁵⁷ BA, Tapu 438, s. 15.
⁵⁸ BA, Tapu 438, s. 155.
⁵⁹ BA, Tapu 438, s. 219.
⁶⁰ BA, Tapu 438, s. 246.
⁶¹ BA, Tapu 438, s. 337.
⁶² BA, Tapu 438, s. 420.
⁶³ BA, Tapu 438, s. 591.
⁶⁴ BA, Tapu 438, s. 703.
⁶⁵ BA, Tapu 166, s. 759.
⁶⁶ BA, Tapu 166, s. 1.
⁶⁷ BA, Tapu 166, s. 213.
⁶⁸ BA, Tapu 166, s. 249.
⁶⁹ BA, Tapu 166, s. 301.
⁷⁰ BA, Tapu 166, s. 365.
⁷¹ BA, Tapu 166, s. 481.
⁷² BA, Tapu 166, s. 575.
⁷³ BA, Tapu 166, s. 613.

suretiyle Anadolu Vilâyetinin sancaklarını yukarıdaki gibi 17 olarak tesbit etmiştir ⁷⁴.

Tercüman Yunus Bey'in ⁷⁵ 1527 ve 1533 de Venedik'te basılan risalesinde ⁷⁶ ve 1534 de İstanbul'a Venedik Balyozu Daniello Ludovisi refakatinde gelen Benedetto Ramberti'nin ⁷⁷ Osmanlı İmparatorluğu'nun teşkilâtından bahseden eserinde, ki her ikisi de aynı kaynağa dayanmaktadır, ⁷⁸ İmparatorluğun idâri taksimâtı içinde verilen bilgiler arasında Anadolu Vilâyeti de yer almaktadır. Bunlara göre, ⁷⁹ Anadolu Beylerbeyliği'nin Paşa sancağı Kütahya'dır. Diğer sancaklar şunlardır: Koca-eli, Bolu, Kastamonu, Ankara, Çankırı, Teke-ili, Menteşe-ili, Aydın-ili, Alaiye, Biga, Manisa. Görüldüğü üzere, bunlar 12 sancak etmektedir. Halbuki bu devirde tapu tahrir defterlerinde 17 sancak olarak gösterilmektedir ki, tahrir defterlerinin önemi buradan da hemen anlaşılmaktadır.

Celâlzâde Mustafa Çelebi, h. 962/m. 1554 senesinde yazdığı eserinde vilâyet-i Anadolu ⁸⁰ başlığı altında bu tabaka-i ulya 18 derece üzere tertib olundu ⁸¹ diyerek bu beylerbeyliğin sancaklarını şu şekilde sıralar:

Hüdavendigâr Sancağı	Kastamonu Sancağı
Koca-ili Sancağı	Aydın Sancağı
Karasi Sancağı	Teke Sancağı
Biga Sancağı	Menteşe Sancağı
Saruhan Sancağı	Hamid Sancağı
Kütahya Sancağı	Karahisar-ı Sahib Sancağı
Sultan-önü Sancağı	Kangırı (Çankırı) Sancağı
Ankara Sancağı	Alaiye Sancağı
Bolu Sancağı	

⁷⁴ Ö.L. Barkan, h. 933-934/m. 1527-1528 Mali yılına ait bütçe örneği (İ. FM, c. XV, nu-4, İstanbul Ekim 1953-Temmuz 1954, s. 258 not 14) adlı makalesinde tapu bir tahrir defterlerine de dayanarak bütçeyi karşılaştırmıştır.

⁷⁵ Hakkında bilgi için Bkz. M.T. Gökbilgin, "Venedik Devlet Aşivi'ndeki vesikalar külliyyatında Kanuni Sultan Süleyman Devri Belgeleri, Belgeler", *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, Ankara 1964, c. I, s. 151, 168-171).

⁷⁶ Opera Nuova La guale Dechiara A.H. Lybyer, *The Government of the Ottoman Empire in the Time of Suleiman The Magnificent*, Cambridge 1913, ikinci baskı 1959, s. 274.

⁷⁷ Libri tre dell cose de Turchi (A.H. Lybyer), aynı eser, s. 259.

⁷⁸ A.H. Lybyer, aynı eser, s. 315-316.

⁷⁹ A.H. Lybyer, aynı eser, s. 259-274.

⁸⁰ Celâlzade Mustafa Çelebi, *Tabakâtü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, T.Y. nu. 5997 vr. 11b.

⁸¹ Celâlzâde, aynı eser, vr. 12a.

18. si de Anadolu'da vâki olan yayalar ve müsellemler ve sair tavaif beyanında.

Burada da Anadolu Beylerbeyliği 17 sancaktan müteşekkil olarak görülmektedir. Bu tarihte beylerbeyliğın merkezi Ankara'dır. Kütahya sancak beyliğinde şehzâde Bâyezid bulunmaktadır.

XVI. yüzyıl sonlarına doğru Anadolu Beylerbeyliği'nin üç sancağı başka yerlere bağlanmıştır. Önce Alaiye livası Kıbrıs eyaletine, daha sonra Biga ve Koca-eli sancakları ayrı zamanlarda Kaptan Paşa Eyaleti'ne bağlanmışlardır.

Kıbrıs adasının 1570'de fethinden sonra yeni teşkil olunan bu eyalete Sis, Tarsus, İçel ve Anadolu Beylerbeyliği'nden, de Alaiye sancağı bağlanmıştır. Bu husus Mühimme defterindeki bir hükümden açıkça anlaşılmaktadır. "Zülkadriye Beylerbeyisine hüküm ki, Haliya Sis sancağı Kıbrıs Beylerbeyliği'ne ilhak olunup liva-i mezbûrun atık ve cedîd, icmâl ve mufassal defterlerin Kıbrıs beylerbeyisi emîrû'l-ümerâi'l-kiram (dûa cümleleri) Sinan dame ikbalehu'ya irsâl olunmak lâzım olmağın buyurdum ki, te'hir olmayup, sis Sancağın atık ve cedîd, icmâl ve mufassal defterlerin bir kiseye koyup mühürleyüp müşarûn-ileyhe irsâl ve îsâl eylesin.

Liva-i Kütahya Paşa Sancağı	1.000.000
Liva-i Saruhan hass-ı mir-liva	640.000
Liva-i Aydın	614.000
Liva-i Hüdavendigâr	618.000
Liva-i Kastamonu	420.000
Liva-i Menteşe	550.000
Liva-i Bolu	300.222

Bir sureti Haleb'e Tarsus Sancağı

Bir sureti Karaman'a İçel Sancağı

Bir sureti Anadolu'ya Alaiye Sancağı için" ⁸²

Bu hüküm 7 Rebiülahir 979/Ağustos 1571 târihini taşımakta olduğundan Anadolu vilâyetinin bu tarihte Alaiye'nin ayrılması ile 16 sancağa düştüğü anlaşılmaktadır.

h.983/1575 tarihinde tanzim edilen ve Osmanlı İmparatorluğunun idârî taksimâtını gösteren bir rûûs defterinde ⁸³ *elviye-i vilâyet-i Anadolu* ⁸⁴ başlığı altında bu beylerbeyliğın sancakları şu şekilde sıralanır:

⁸² BA, Mühimme, nu. 12, Hüküm 811, s. 413.

⁸³ BA, KK, Ruûs, nu. 262.

⁸⁴ BA, KK, Ruûs, nu. 262, s. 38.

- Liva-i Kütahya⁸⁵
 Liva-i Saruhan⁸⁶
 Liva-i Ankara⁸⁵
 Liva-i Aydın⁸⁶
 Liva-i Teke⁸⁷
 Liva-i Menteşe⁸⁸
 Liva-i Karasi⁸⁹
 Liva-i Biga⁹⁰
 Liva-i Hamid-eli⁹¹
 Liva-i Karahisar-ı Sahib⁹²
 Liva-i Kangiri⁹³
 Liva-i Bolu⁹⁴
 Liva-i Kastamonu⁹⁵
 Liva-i Hüdavendigâr⁹⁶
 Liva-i Sultan-önü⁹⁷

Bunların toplamı 15 sancak etmektedir. Alaiye'nin 1571 de Kıbrıs'a bağlandığını yukarda belirttik. Koca-eli Sancağı da h. 983/1575 târihli ruûs defterinde⁹⁸ Kaptan Paşa eyaletine bağlı görülmektedir⁹⁹. Demek oluyor ki h. 983/1575 târihinden önce Koca-eli Sancağı Kaptan Paşa'ya bağlanmıştır. Adı geçen ruûs defterinde Biga Anadolu vilâyetine bağlı görüldüğüne göre, bu sancağın Kaptan Paşa'ya bağlanış tarihi bu defterin tanzim tarihi olan h. 983/1575 târihinden sonra olmalıdır.

II. Bayezid devrinde (1481-1512) yapılan tahrirlere göre 17 livalık Anadolu vilâyetinde, 103'ü zaim ve 7.500'ü sipahi olmak üzere toplam 7.603

⁸⁵ Aynı defter, s. 38.

⁸⁶ Aynı defter, s. 39.

⁸⁷ Aynı defter, s. 39.

⁸⁸ Aynı defter, s. 39.

⁸⁹ Aynı defter, s. 40.

⁹⁰ BA, KK, Ruûs, nu. 262, s. 40.

⁹¹ Aynı defter, s. 40.

⁹² Aynı defter, s. 41.

⁹³ Aynı defter, s. 41.

⁹⁴ Aynı defter, s. 41.

⁹⁵ Aynı defter, s. 42.

⁹⁶ Aynı defter, s. 42.

⁹⁷ Aynı defter, s. 42.

⁹⁸ Aynı defter, s. 15.

⁹⁹ BA, KK, ruûs, nu. 262. Bu ruûs defteri h. 983/1575'te tanzim edilirken Osmanlı İmparatorluğunun idâri taksimâtına göre yazılmış, eyâlet ve bunlara bağlı sancakların altları boş bırakılarak yeni beylerbeyi, sancakbeyi tayinlerinde boş bırakılan yerlere sonradan ilâve edilmiştir. Bu defterdeki ilâveler h. 986/1589 tarihine kadar gelmektedir.

timar sahibi vardı ve 5.372 cebelü ile birlikte bu zamanda Anadolu Beylerbeyisi'nin emri altında savaşa iştirak edebilecek olan sipahi adaylarının asker mevcudu 12.975'i bulmuştur¹⁰⁰.

II. Bayezid devrinde sayıları 5.372 olan cebelülerin 1560-1580 tarihlerindeki tahrirlere göre 10.025'i bulmuştur ki, bu da timar sahiplerini harbe götürmek mecburiyetinde buldukları cebelü adedinin büyük ölçüde arttığını göstermektedir¹⁰¹.

1560-1580 tarihleri arasındaki tahrirlerden sonraki duruma göre, Anadolu Beylerbeyiliği'nin 14 sancağında 298'i zeamet ve 7.188'i timar olmak üzere 7.486 "kılıç" bulunuyordu. Daha önce Anadolu'ya bağlı iken sonra başka yerlere bağlanan Koca-eli, Biga ve Alaiye livalarına ait 40 zeamet ve 488 timarı da topladığımız zaman eski 17 sancaktan meydana gelen Anadolu Beylerbeyiliği'ndeki timar sahiplerinin adedi, 338'i zeamet ve 7.636'sı timar olmak üzere 7.974'e yükselmiş oluyordu¹⁰².

Biz, Kanunî devrinde 1534 tarihlerinde yapılmış tahrirlere göre 17 sancaklı Anadolu Vilayeti'nde 160 kaza, 154 nefis-i şehir ve kasabat, 12.527 köy, 1887 cemaat tesbit ettik¹⁰³

XVII. yüzyıla gelince, h. 1018/1609 tarihinde *Ayn-i Ali Efendi Risâlesi*'nde Anadolu Eyaleti 14 sancak olarak gösterilmekte ve şu şekilde sıralanmaktadır:¹⁰⁴

Liva-i Ankara	264.380
Liva-i Karahisar-ı Sahib	240.299
Liva-i Teke-ili	328.000
Liva-i Kangırı	258.080
Liva-i Hamid-ili	204.081
Liva-i Sultan-önü	250.000
Liva-i Karesi	300.000

Bunlara ilâveten Ayn-i Ali Efendi defter kethüdası, timar defterdarı, zeamet ve dört müselleme beyi ve on yaya beyinin listesini verir¹⁰⁵.

¹⁰⁰ BA, MA, nu. 152, krş. Ö.L. Barkan, Timur, İA, c. XII/2, s. 289.

¹⁰¹ Ö.L. Barkan, Timur, İA, c. XII/2, s. 289.

¹⁰² Ö.L. Barkan, Timur, İA, c. XII/2, s. 289.

¹⁰³ BA, Tapu 438 ve 166.

¹⁰⁴ Ayn-i Ali Efendi, *Kavanîn-i Al-i Osman der-hulâsa-i mezamîn-i defter-i divân*, İstanbul 1280, s. 13, 14.

¹⁰⁵ *Ayn-i Ali Efendi Risalesi*, s. 13, 14.

	<u>Hasılât (Akça)</u>
Zeamet-i Kethüda	100.916
Defterdar-ı tımar	90.096
Mensuh olan mîr-i müselleman-ı Saruhan ve Aydın ve Hüdavendigâr ve Menteşe ve Biga ve Koca-eli ve Sultan-önü ve Karesi zeameti	50.200
Mîr-i müselleman-ı Kastamonu ve Bolu ve Ankara ve Kangırı zeameti	66.700
Mîr-i müselleman-ı Kütahya ve Karahisar-ı Sahib ve Hamid zeameti	60.000
Mîr-i müselleman-ı Teke ve Alaiye ¹⁰⁶	76.000
Zeamet-i mîr-i Piyadegan-ı Kütahya	80.450
Zeamet-i mîr-i Piyadegan-ı Saruhan	70.690
Zeamet-i mîr-i Piyadegan-ı Hüdavendigâr	76.890
Zeamet-i mîr-i Piyadegan-ı Menteşe	80.760
Zeamet-i mîr-i Piyadegan-ı Bolu	71.384
Zeamet-i mîr-i Piyadegan-ı Ankara	76.444
Zeamet-i mîr-i Piyadegan-ı Karahisar	82.660
Zeamet-i mîr-i Piyadegan-ı Hamid	80.274
Zeamet-i mîr-i Piyadegan-ı Sultan-önü	65.004
Zeamet-i mîr-i Piyadegan-ı Karesi	40.500
Zeamet-i mîr-i Piyadegan-ı Biga	40.000
Zeamet-i mîr-i Piyadegan-ı Sığla ¹⁰⁷ (Tersane emirleri hassıdır.)	

XVI. yüzyılda h. 940/1533-1534 tarihlerine doğru 17 sancaklı Anadolu Vilâyeti'nin akça olarak senelik genel hâsılât toplamı ve bu hâsılâtın hak sâhibi muhtelif zümreler arasında paylaşılma tarzı şu şekildedir¹⁰⁸

	<u>Senelik gelir</u>
Padişah hasları	26.195.423
Diğer haslarla sipahi timarları	34.620.736
Bazdar Timarları	401.788
Mustahfız timarları	2.138.059

¹⁰⁶ Aynı eser, s. 14, 15.

¹⁰⁷ *Ayn-i Ali Efendi Risalesi*, s. 15.

¹⁰⁸ Ö.L. Barkan, h. 933-934 (M. 1527-1528) Mali yılına ait bir bütçe örneği, adı geçen yer, s. 259.

Müsellemlere terkedilen gelir	1.243.316
Piyadelere terkedilen gelir	1.413.964
Canbazzara terkedilen gelir	30.000
Selatin evkafı	5.399.995
Amme evkafı ve emlak	8.341.679
Yekûn	79.784.960

Anadolu vilâyetinde 1520-1535 tarihleri arasında yapılmış olan tahrirlere göre 12.701 köy, 78 kasaba, 76 şehir ve 1969 cemaat vardır. Bu iskân mahal ve teşkilâtı içinden 9.182 köy, 49 kasaba, 19 şehir ve 580 cemaat bu vilâyette mevcut 195 zaim ile, 7.311 eşkinci timarı sahibinin tasarrufunda bulunuyordu. Aynı vilâyetteki 37 kal'aya ait 1.618 mustahfiz timarı sahibinin elinde bulunan iki şehir ile, 789 köy bu hesaptan hâriçti¹⁰⁹.

Buna mukabil bu vilâyetteki padişah haslarında ancak 615 köy, 9 kasaba, 19 şehir, 935 cemaat vardı. Vakıflarda 1.415 köy, 6 şehir, 7 kasaba, 41 cemaat ve mülk sahiplerinin ellerinde de 66 köy mevcuttu¹¹⁰.

Ayn-i Ali Efendi'ye göre 1609 târihinde 14 sancaktan meydana gelen Anadolu eyaletinde 195 zeamet, 7166 timar olmak üzere toplam 7.311 "kılıç" ve cebelüleri ile beraber 17.000 asker etmektedir¹¹¹.

XVII. yüzyılda ve daha sonraki yüzyıllarda Eyâlet teşkilâtı bozuluncaya kadar Kütahya Anadolu Beylerbeyliği'nin merkezi olarak kalmıştır.

XVII. yüzyılda Ayn-i Ali Efendi'de olduğu gibi, Şerafettin Turan'ın neşrettiği h. 1041/1631-1632 tarihli bir defter ile¹¹² Sofyalı Ali Çavuş'un 9 Safer 1064/30 Aralık 1653 tarihli risâlesinde¹¹³ Anadolu Eyâleti 14 sancaktan meydana geliyordu. Yine XVII. yüzyılda bunların yanında Kâtip Çelebi¹¹⁴, Evliyâ Çelebi¹¹⁵ ve Hezarfen Hüseyin Efendi¹¹⁶ de Anadolu Beylerbeyliği'ni 14 sancak olarak zikrederler.

¹⁰⁹ Ö.L. Barkan, "Timar", *IA*, c. XII/1, s. 288.

¹¹⁰ Aynı yer, s. 288.

¹¹¹ Ö.L. Barkan, "Timar", *IA*, c. XII/1, s. 43, 44.

¹¹² Şerafettin Turan, "XVII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun idâri taksimatı", *Atatürk Üniversitesi 1961 Yılı* Erzurum, Ankara Üniversitesi Basımevi 1963, s. 214.

¹¹³ Sofyalı Ali Çavuş'un Risâlesi, neşreden Hamid Kadzibegid, *Rasprava Ali Cauza iz Sofice o timarskoz Organizaciji u XVII stoljeco* (XVII. yüzyıl timar teşkilâtı hakkında Ali Çavuş'un risalesi), *Glasnik, Nova serija* 1974, *Drustvene Nauke, Sveska II*, s. 139-205 (Eski Türkçe metin, s. 146-173)

¹¹⁴ *Cihan-nümâ*, İstanbul 1145, s. 631.

¹¹⁵ *Seyahatnâme*, İstanbul 1935, c. IX, s. 17

¹¹⁶ *Telhîsü'l-beyân ft-Kavânin-i Âl-i Osman*, vr. 62 a. (İstanbul Başbakanlık Arşivi'ndeki fotokopisinden istifade edilmiştir.)

Ayn-i Ali Efendi'nin verdiği bilgiye göre 14 sancaklı Anadolu Eyâleti'nin 195 zeamet ve 7116 timar ve toplam 7.311 "kılıç" ın livalara göre dağılışı şöyledir: ¹¹⁷

	<u>Zeamet</u>	<u>Timar</u>
Liva-i Kütahya	29	975
Liva-i Aydın	15	674
Liva-i Hüdavendigâr	19	672
Liva-i Kastamonu	32	1005
Liva-i Mentеше (A)	24	570
Liva-i Bolu (A)	2	281
Liva-i Ankara	14	551
Liva-i Karahisar	10	257
Liva-i Teke-ili (A)	15	615
Liva-i Kangırı	7	257
Liva-i Hamid-ili	7	292
Liva-i Sultan-önü	9	585
Liva-i Karasi	7	242
	7	240
Toplam:	195	7166
		195
Genel Toplam:		7311

Yine Ayn-i Ali Efendi'ye göre bir kısım çiftlikler zeamet ve timara çevrilmiştir. Bu değişiklik aşağıda gösterilmiştir ¹¹⁸.

<u>Zeamet</u>	<u>Timar</u>	<u>Mensuhat</u>
78	87	Kütahya
28	19	Saruhan
35	9	Aydın
42	44	Hüdavendigâr
26	9	Kastamonu
19	19	Menteşe
46	34	Bolu
37	38	Ankara

¹¹⁷ *Ayn-i Ali Efendi Risalesi*, s. 44-45.

(A) Gâh bir gemi ile deryâya eser.

¹¹⁸ *Ayn-i Ali Efendi Risalesi*, s. 46-47.

31	38	Karahisar
37	35	Teke
13	3	Kangırı
56	82	Hamid
16	6	Sultan-önü
6	4	Karasi
35	9	Koca-ili
35	13	Biga
26	9	Sıgla
7	7	Alaiye
<hr/>	<hr/>	
574	465	

1609 tarihlerindeki bilgilere göre Anadolu Eyaleti'nde 7311 "kılıç" 195 zeamet, gerisi tezkireli ve tezkiresiz timardır. 9700 nefer cebelüleriyle birlikte 17.000 asker etmektedir¹¹⁹.

2 — Kütahya Sancağı

1451 tarihinde Anadolu Beylerbeyliği'nin merkezi olan Kütahya Osmanlılar'ın üç vilâyetinden birisi idi. Kanunî devrine kadar pek az vilâyet (beylerbeylik) bulunduğu için Kütahya beylerbeyleri arasında Gedik Ahmed Paşa¹, Davud Paşa², Hersekzâde Ahmed Paşa gibi kısa zaman içinde sadrazamlık makamına getirilmiş³ olanlar bulunmaktadır.

İncelediğimiz dönemde Rüstem Paşa, 1539 da Anadolu Beylerbeyisi iken, üçüncü vezir pâyesi ile kubbe vezirliğine getirilmiş, Kanunî'nin Hurrem Sultan'dan olan kızı Mihr-ü-Mah ile evlendirilerek damat olmuş bir müddet sonra 1541'de ikinci vezirliğe yükseltilmiş ve 1544'te Hadım Süleyman Paşa'nın yerine sadrazamlığa getirilmişti⁴.

1550-1558 tarihleri arasında⁵ Kanunî'nin oğlu Şehzâde Bayezid ve 1562-1566 tarihleri arasında⁶ da Şehzâde Selim Kütahya'nın idâresinde sancakbeyi olarak bulunmaktadır. Dolayısıyla bu tarihlerde Kütahya şehzâde sancağı olmaktadır.

¹¹⁹ *Ayn-i Ali Efendi Risalesi*, s. 43.

¹ M. Halil Yınanç, "Ahmed Paşa", *İA*, c. I, s. 194 vd.

² İ.A. Uzunçarşılı, "Davud Paşa", *İA*, c. IV, s. 496.

³ T. Gökbilgin, "Kütahya", *İA*, c. VI, s. 1121.

⁴ Ş. Altındağ-Ş. Turan, "Rüstem Paşa", *İA*, c. IX, s. 800.

⁵ BA, KK, Ruûs defterleri nu. 209, s. 28; Ş. Turan, *Kanunî'nin oğlu şehzâde Bayezid Vak'ası*, s.

51.

⁶ Peçevî, *Târih-i Peçevî*, İstanbul 1283, c. I, s. 408; Mustafa Selânikî, *Târih-i Selânikî*, s. 54.

Şehzâde Bayezid, Mekke Emiri tarafından elçilikle İstanbul'a gönderilen Kutbeddin Mekkî, İstanbul'a giderken 2 cemaziyelahir 965/Mart 1558'de Kütahya yakınlarında Bayezid tarafından kabul edilmiştir⁷.

Şehzâde Selim, kendisini ziyaret için 1564'de İstanbul'dan gelen elçisini Kütahya'da kabul etmiş, o devrin siyâsî hâdiselerinde büyük ölçüde rolü görülen Jozef Nasi Kütahya'ya gelerek bu şehzâdeye hediyelerini takdim etmiştir⁸. Şehzâde Selim, babasının Sigetvar'da ölüm haberini alınca, Kütahya'dan hareket emiş ve tahta oturmuştur⁹.

Kütahya, Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman devirlerinde Anadolu tarafından yapılan seferlerde hem bir toplanma yeri hem de önemli bir yol uğrağı olmuştur¹⁰. Meselâ, Kanunî'nin tahta çıkması üzerine Anadolu beylerbeyisi olan, Güzelce Kasım Paşa, 1522'de Rodos adasının fethi için hükümdar İstanbul'dan çıktığı zaman onu, bütün beylerbeyilik askeri ile Kütahya sahrasında karşılamıştı¹¹.

Kütahya şehzâde sancağı olarak, İstanbul'a yakınlığı bakımından tahta daha kolay geçebilmek için önemli bir yerdirdi. Nitekim Şehzâde Bayezid Kütahya'dan Ankara'ya naklini bir türlü hazmedememiştir ve nihâyet Selim ile aralarındaki rekabet dolayısıyla 1559'da Konya savaşı olmuş neticede Bayezid İran'a iltica etmiş ve öldürülmüştür¹². Bu olay neticesinde şehzâdelerin sancağa çıkma usulü kaldırılmış, en büyük şehzâdeye sancak verilmeye başlanmış ve Manisa Sancağı da veliahd şehzâdenin sancağı olarak seçilmişti¹³.

Kütahya Sancağı Tahrirlerine gelince: Osmanlılar, yeni fethettikleri memleketlerin arazisini, toprağın mülkiyet ve tasarruf sistemini ve vergi miktarını tayin ve tesbit etmek gayesiyle belirli zamanlarda yazarlardı ki buna tahrir denilirdi. Tahrirlerin genellikle otuz-kırk senede yapıldığı belirtilmekle beraber¹⁴, saltanat değişiklikleri¹⁵, vergi gelirlerinin her

⁷ "Mekkî Seyahatnâmesi", E. Kemal, *Tarih Semineri Dergisi*, 1/2, s. 38-40.

⁸ T. Gökbilgin, "Kütahya", *İA*, c. VI, s. 1121.

⁹ *Selânikî*, s. 54.

¹⁰ *Münşeatü's-Selâtin*, c. I, s. 450, 584; *Peçevî*, c. I, s. 72.

¹¹ *Münşeatü's-Selâtin*, c. I, s. 529.

¹² *Şehzâde Bayezid Vak'ası*, s. 113 vd.

¹³ İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, Ankara 1945, s. 46.

¹⁴ Ö.L. Barkan, "Türkiye'de İmparatorluk Devrinin büyük nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakan'a Mahsus İstatistik Defterleri", *İFM*, c. II, sayı 1, İst. 1940, s. 20; Barkan, "Daftar-ı Khakâni", *EL*, c. II, s. 81-83; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Nesayihu'l-vüzerâ ve'l-ümerâ*, yay. V.L. Wright, London 1935, s. 74; Lütfi Paşa, *Asafnâme*, İst. 1326, s. 24; "Kara Mustafa Paşa Layihası", yay. F. Reşit Unat, *TM*, İst. 1942, sayı 5, s. 462.

¹⁵ Ö.L. Barkan, aynı makale, s. 38.

hangi bir suretle artmış veya eksilmiş görünmesi¹⁶, reâya arasındaki arazi ihtilaflarının çoğalması¹⁷, evvelce yapılmış tahrirlerde bazı usulsüzlüklerin görülmesi¹⁸, hudud boylarındaki arazinin durumunda meydana gelen değişiklikler¹⁹, defter hârici kalmış yerlerin deftere dahil edilmesi²⁰, gibi sebepler tahrirlerin daha kısa zamanlarda yenilenmesini gerektirmekteydi.

Bir yerin tahriri yapılacağı zaman bu işten anlayan güvenilir bir tahrir emini tayin edilirdi. Bu tahrir eminine ilyazıcı, muharrir-i memleket, vilâyet kâtibi de denirdi. bunlar, sancakbeyleri, kadılar, müderrisler, timar defterdarları, divan-ı hümayun katipleri gibi itimada layık şahıslardan seçilirdi²¹.

Tapu defterleri de denilen tahrir defterleri esas itibariyle iki kısımdır. mufassal defter, icmal defteri. Mufassal tahrir defterleri, her bir sancak ve kazadaki vergi ve rüsumu mahalle, mahalle; köy, köy yazmaktadır. Yani şehri, kasaba ve köylerdeki yerleşik ve göçebelerin vergi ile mükellef halk ve köylü ile vergiden muaf olanların isimleri ve köyün arazisi kimin dirliği veya mülkü veya mukataa ve vakfi olduğunu ve yıllık hâsılâtının neler olup, her çeşidinden neler yetişip, ne kadar resim alındığı şehir ve kasabalardaki ihtisab, gümrük, bac, transit resimleri bu deftere yazılırdı²².

İcmal defterlerinde ise, şehir, kasaba ve köylerdeki vergi mükellefi reaya ve muafklar kalem kalem gösterilmeyerek her sancağın, kaza ve köylerinin verecekleri vergi mikdariyle kimlere ne verildiği ve yıllık hâsılât miktarı gösterilmektedir²³. İcmal defterleri mufassal defterlerden hazırlanmaktadır.

Konumuzla ilgili olarak A tahriri dediğimiz defter mufassal bir defter olup II. Bayezid (1481-1512) devrine aittir²⁴. B tahriri adını verdiğimiz defter muhtemelen 1520 târihlerinde tanzim edilmiş olup, mufassal bir defterdir²⁵. C tahriri olarak isimlendirdiğimiz defter 17 sancaklı Anadolu Beylerbeyliği'nin iki cild halinde bir muhasebe icmal defteri olup, aşağı

¹⁶ Ö.L. Barkan, aynı makale, s. 38.

¹⁷ BA, Mühimme, nu. X, hüküm 33, s. 25, yıl 16 Muharrem 979/Haziran 1571.

¹⁸ BA, Mühimme nu. V, hüküm 1611, s. 584, yıl 25 Şevval 973/Mayıs 1566.

¹⁹ BA, Mühimme nu. X, hüküm 556, s. 343, yıl 10 Muharrem 979/Haziran 1571; BA, Mühimme nu. XXXVI, hüküm 666, s. 253, yıl 23 Rebiü'l-evvel 987/Mayıs 1579.

²⁰ Halil İncelik, *Suret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid*, Ankara 1954, giriş, s. XVIII.

²¹ İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara 1948, s. 103.

²² *Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, s. 97.

²³ *Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, s. 97.

²⁴ BA, Tapu 45. Bu defterin XV. yüzyıl sonlarına ait olması gerektiğini tahmin etmekteyiz.

²⁵ BA, Tapu 49.

yukarı 1530 tarihlerinde tanzim edilen mufassal defterlerden yapılmış bir icmal defteri mâhiyetindedir²⁶. Yine bu C tahriri dönemine ait olması icabeden Kanunî devri ile ilgili mufassal bir evkaf defteri mevcuttur²⁷. D tahriri diye adlandırdığımız 1571 yılında tamamlanan iki ciltlik mufassal defterleri²⁸ ile bunların devamı mâhiyetinde olan 1571 tarihini taşıyan bir evkaf defteri²⁹ vardır.

Tahrir eminleri hangi sancağın tahririni yapacaklarsa, o bölgenin mufassal ve icmal defterlerini de merkezden aldırıp bu şekilde tahrirlerini yaparlardı. Önceki defterde yazılmayan yerleri bu yeni tahrire hariç ez-defter diye kaydederlerdi³⁰. Defterhaneden emine verilen veya gönderilen defterler mühürlü torbalar içinde teslim edilmekteydi.

Arazi tahriri bitince, yazım ve sayım işinin müsveddeleri merkeze gönderilir, merkezde iki nüsha halinde temize çekildikten sonra, hükümdarın tuğrasını taşıyan bir defter, ait olduğu sancağa gönderilir diğeri de, merkezde defterhanede saklanırdı³¹.

Yeni tahrir defterinin birer nüshası beylerbeyi (sancakbeyi)lere gönderildikten sonra, beylerbeyi (sancakbeyi) o yeni tahrir üzerine dirlik tezkireleri verirdi³².

Kütahya sancağı tahrir defterlerinden sadece h. 978/1571 tarihli defterin baş kısmında II. Selim'in tuğrası vardır. Bu defterin kanun-nâmesinden önceki tuğranın bulunduğu sahifenin diğesinde, defterin tarihi, tahrir emininin adı ile kâtibin isimleri yazılıdır³³. Burada tahrir emininin adı Mehmed Rahimi ve kâtibin adı da Kasım olarak kaydedilmektedir.

Mühimme defterlerindeki bir kayıta bu tahririn ne zaman başladığı ve tahrir emininin adını da görmek mümkündür³⁴ ki, tahrir defterindeki eminin adı ile mühimmedeki isim tabîi olarak aynıdır.

10 Rebiü'l-ahir 976/Ekim 1568 tarihli hükümde aynen şöyle denilmektedir: Kütahya Sancağını tahrir eden Rahimi Mehmed dame

²⁶ BA, Tapu 438; BA, Tapu 166.

²⁷ BA, Tapu 369.

²⁸ TKGMA, (Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi) nu. 47; TKGMA nu. 48.

²⁹ TKGMA, nu. 560.

³⁰ *Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, s. 102. not 3, 104, 105.

³¹ A.g.e., s. 104.

³² A.g.e., s. 104.

³³ TKGMA (Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi), nu. 47 başlangıç kısmı (Yaprak numarası verilmemiş)

³⁴ BA, Mühimme, nu. VII, hüküm 2192, s. 801.

mecduhuya ve kâtibine hüküm ki, liva-i mezbûru sür'at üzere kitâbet idüp südde-i saâdetime gönderesin ve hane akçasını beratunuzda tayin olunduğu üzere alup ziyâde olmakdan hazer edesin³⁵.

Bu tahririn defterdeki Evahir-i Zilhicce 978/Mayıs 1571 tarihine bakılarak³⁶ bu zaman içinde bitirilebildiği anlaşılmaktadır. Demek oluyor ki, Kütahya sancağının bu tahriri 2-3 yıl içinde ancak tamamlanmış olmaktadır.

A TAHRİRİNE GÖRE KÜTAHYA SANCAĞI

Kütahya'ya ait tahrirlerin Germiyan Beyliği topraklarının tamamen Osmanlılar'a kesin olarak geçiş tarihi olan 1429 larda veya hemen bu yılı takibeden zamanlarda yapılması¹ lazım gelmekte ise de bugüne kadar böyle bir tahrir ele geçmiş değildir.

Kütahya'ya ait, elde mevcut ilk defter gurre-i muharrem 862/Kasım 1457 tarihlidir². Bu defter de normal bir tahrir defteri olmayıp, müselleme defteridir³. Bunu takibeden diğer bir defter gurre-i şevval 870/Mayıs 1466 tarihli olup, bu da piyade defteridir⁴. Başka bir defter Şaban 894/Temmuz 1489 tarihli olup, maüsellem defteridir⁵. Görüldüğü üzere bu defterlerden ilk ikisi Fatih Sultan Mehmed, diğeri de II. Bayezid devrine aittir. Bu defterlerin konumuz ile doğrudan doğruya ilgisi yok ise de yeri geldikçe bunlardan da istifade edilecektir.

A tahriri dediğimiz Başbakanlık Arşivi'nde tapu defterleri fihristinde 45 numarada kayıtlı II. Bayezid (1481-1512) devrine aid olduğu tahmin edilen defter, Kütahya'ya aid olup mufassal bir tahrir defteridir. Defter tarihli değil ise de muhtevası tetkik edildiği zaman II. Bayezid devrine aid olduğu anlaşılmaktadır⁶. Ve muhtemelen XV. yüzyıl sonlarına aittir.

Defter doğrudan doğruya Simav⁷ diye başlamaktadır. Hemen dikkati çekeceği üzere Kütahya diye başlamamaktadır. Bu durumda hâtrı gelen ilk

³⁵ BA, Mühimme, nu. VII, hüküm 2192, s. 801.

³⁶ TKGMA, nu. 47, başlangıç yaprağı.

¹ Osmanlılar yeni fethettikleri her yerin tahririni yaparlardı (Barkan, a.g.m.).

² İstanbul Belediye Kütüphanesi-M. Cevdet Yazmaları nu: 0.93.

³ İstanbul Belediye Kütüphanesi-M. Cevdet Yazmaları nu. 0.93, s. 1.

⁴ BA, Tapu 3m.

⁵ İstanbul Belediye Kütüphanesi-M. Cevdet Yazmaları nu. 072.

⁶ BA, Tapu 45, s. 25, 56, 57, 158.

⁷ BA, Tapu 45, s. 1.

konu bu defterin baş kısmının eksik olmasıdır. Nahiye-i Simav⁸ der-liva-i Kütahya⁹ kaydından Kütahya sancağına bağlı Simav kazası olduğu anlaşılabilir. Diğer kazaları; Güre¹⁰, Kula¹¹, Uşak¹², Şıhlu-Işıklı¹³, Homa -şimdiki Gümüşsu-¹⁴ olarak geçer. Bunların yanında Donuzlu -Denizli-¹⁵, Honaz¹⁶, ve Eğrigöz -bugünkü Emet-¹⁷ da kayıtlıdır.

Bu kazalara bir idârî ünite olarak bağlı nahiyeler¹⁸ de mevcuttur. Meselâ nahiye-i Gediz tabi-i kaza-i Kütahya¹⁹, nahiye-i Avdan, tabi-i kaza-i Simav²⁰ kayıtlarında olduğu gibi, tahrir defterlerinde kullanılan “nahiye” teriminin bir bölge mi, yoksa idârî bir terim mi olduğunu kolayca anlamak her zaman mümkün değildir.

II. Bayezid devrinde tanzim edildiği tahmin edilen bir defterde Kütahya Sancağı'nın kazaları olduğu anlaşılan şu isimler kayıtlıdır. Gediz, Eğrigöz, Simav, Güre, Kula, Uşak, Lazkiye, Honaz, Homa ve Geyikler²¹.

II. Bayezid devrine en yakın târihte tanzim edilmiş olan h. 919/1513 tarihli Anadolu'daki kadılikları ihtivâ eden bir defterdeki²² Kütahya sancağının kazaları karşılaştırılmak suretiyle bir fikir edinilebilir.

Daha önceki zamanlarda yazılmış, yaya ve müselleme defterlerinde de değişik tabirler yanında Kütahya Sancağı'nın kaza ve nahiyelerinin adlarını görmek mümkündür. H. 862/1457 tarihli müselleme defterinde²³

⁸ “Nahiye” tabiri Osmanlı imparatorluğunda, coğrafi, idârî manada küçük veya büyük bir çerçeveyi ve bölgeyi bazan da çok geniş bir mıntıkayı ifâde ederdi. Bu terim cihet, taraf, bölge hatta vilâyet tabiri yerine de kullanılırdı. Bu hususta bilgi için bkz. M.T. Gökbilgin, “Nahiye”, *İA*, c. IX, s. 37-39; H. İnalçık, “Adaletnameler”, *Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, II, s. 76-77.

⁹ BA, Tapu 45, s. 1. Aynı defterin s. 41'inde kaza olarak kaydedilmektedir. Simav halen Kütahya iline bağlı bir ilçedir.

¹⁰ BA, Tapu 45, s. 107. halen Uşak iline bağlı bir bucaktır.

¹¹ BA, Tapu 45, s. 137, halen Manisa iline bağlı bir ilçedir.

¹² BA, Tapu 45, s. 223.

¹³ BA, Tapu 45, s. 299, halen Denizli iline bağlı Çivril ilçesinin bir bucağıdır.

¹⁴ BA, Tapu 45, s. 365.

¹⁵ BA, Tapu 45, s. 253.

¹⁶ BA, Tapu 45, s. 248, halen Denizli iline bağlı bucaktır.

¹⁷ BA, Tapu 45, s. 275. halen Emet adıyla Kütahya iline bağlı bir ilçedir.

¹⁸ N. Göyünç, *XVI. yüzyılda Mardin Sancağı*, İstanbul 1969, s. 38, not 12.

¹⁹ BA, Tapu 45, s. 61.

²⁰ BA, Tapu 45, s. 41.

²¹ BA, Maliye, nu. 152, vr. 3b. vd.

²² TSMA, nu. D. 929.

²³ İstanbul Belediye Kütüphanesi-M. Cevdet Yazmaları, nu. 0.93. Bu defterin bazı yerleri varak ve bazı yerleri de sahife olarak yazılmıştır. Biz de aynen muhafaza ederek kullandık.

Kütahya²⁴, Yoncalı²⁵, Altıntaş²⁶, Tavşanlı²⁷, Sazanos²⁸, Gediz²⁹, Simav³⁰, Kula³¹, Şihlu³², Uşak³³ isimleri kaydedilmektedir. H. 879/1466 tarihli piyade defterinde³⁴ şu isimler kaydedilmiştir: Kütahya³⁵, Yoncalı³⁶, Tavşanlı³⁷, Eğrigöz³⁸, Arslanapa³⁹, Sazanos⁴⁰, Kula⁴¹, Şihlu⁴², Homa⁴³, Simav⁴⁴, Gediz⁴⁵, Altıntaş⁴⁶, Belkavak⁴⁷, Selendi⁴⁸, Çal-ili⁴⁹, Kaş -Yenice-⁵⁰, Donuzlu⁵¹.

H. 894/1489 tarihli müselleme defterinde de⁵² kaza ve nahiye mahiyetinde olan şu isimler zikredilir; Kütahya⁵³, Kalınvıran⁵⁴,

- ²⁴ İstanbul Belediye Kütüphanesi-M. Cevdet Yazmaları, nu. 0.93, vr. 1b.
²⁵ İstanbul Belediye Kütüphanesi-M. Cevdet Yazmaları, nu. 0.93, vr. 6a.
²⁶ İstanbul Belediye Kütüphanesi-M. Cevdet Yazmaları, nu. 0.93, vr. 13b.
²⁷ İstanbul Belediye Kütüphanesi-M. Cevdet Yazmaları, nu. 0.93, s. 50.
²⁸ İstanbul Belediye Kütüphanesi-M. Cevdet Yazmaları, nu. 0.93, s. 62.
²⁹ İstanbul Belediye Kütüphanesi-M. Cevdet Yazmaları, nu. 0.93, s. 74.
³⁰ İstanbul Belediye Kütüphanesi-M. Cevdet Yazmaları, nu. 0.93, vr. 80a.
³¹ İstanbul Belediye Kütüphanesi-M. Cevdet Yazmaları, nu. 0.93, vr. 85b.
³² İstanbul Belediye Kütüphanesi-M. Cevdet Yazmaları, nu. 0.93, vr. 90a.
³³ İstanbul Belediye Kütüphanesi-M. Cevdet Yazmaları, nu. 0.93, vr. 100b.
³⁴ BA, Tapu 3m.
³⁵ BA, Tapu 3m., s. 2.
³⁶ BA, Tapu 3m., s. 8.
³⁷ BA, Tapu 3m., s. 24.
³⁸ BA, Tapu 3m., s. 40.
³⁹ BA, Tapu 3m., s. 44.
⁴⁰ BA, Tapu 3m., s. 46.
⁴¹ BA, Tapu 3m., s. 47.
⁴² BA, Tapu 3m., s. 55.
⁴³ BA, Tapu 3m., s. 81.
⁴⁴ BA, Tapu 3m., s. 122.
⁴⁵ BA, Tapu 3m., s. 129.
⁴⁶ BA, Tapu 3m., s. 197.
⁴⁷ BA, Tapu 3m., s. 218.
⁴⁸ BA, Tapu 3m., s. 275.
⁴⁹ BA, Tapu 3m., s. 294.
⁵⁰ BA, Tapu 3m., s. 318.
⁵¹ BA, Tapu 3m., s. 341.
⁵² İstanbul Belediye Ktp.-M. Cevdet Yazmaları, nu. 0.72.
⁵³ İstanbul Belediye Ktp.-M. Cevdet Yazmaları, nu. 0.72, s. 15.
⁵⁴ İstanbul Belediye Ktp.-M. Cevdet Yazmaları, nu. 0.72, s. 15.

Arslanapa⁵⁵, Gediz⁵⁶, Sazanos⁵⁷, Şihlu⁵⁸, Ova⁵⁹, Kızıltepe⁶⁰, Uşak⁶¹, Banaz⁶², Kula⁶³.

XVI. yüzyılda Kütahya Sancağı'nın kazalarını açık ve kesin olarak tesbit edebildiğimiz ilk târih h. 919/1513 tür. Bu küçük deftere göre Kütahya livasının kazaları şunlardır:⁶⁴

Kaza-i nefsi Kütahya
 Kaza-i Şihlu-Işıklı
 Kaza-i Homa
 Kaza-i Uşak
 Kaza-i Lazkiye -Denizli-
 Kaza-i Güre ve Selendi⁶⁵
 Kaza-i Kula
 Kaza-i Eğrigöz -Emet-
 Kaza-i Simav
 Kaza-i Honaz
 Toplam: 10

Bugünkü Kütahya ilinin ilçeleri ile Kütahya sancağının kazaları karşılaştırılacak olursa arada çok büyük bir farkın mevcudiyeti hemen göze çarpar. XVI. yüzyılın başlarında Kütahya Sancağı çok geniş sahaları kapsamaktadır. Halen Kütahya ilinin ilçeleri; Altıntaş, Domaniç, Emet, Gediz, Simav ve Tavşanlı'dan meydana gelmektedir. Bunlardan Domaniç 1513 tarihinde Hüdavendigâr (Bursa) sancağının bir kazasıdır⁶⁶.

⁵⁵ İstanbul Belediye Ktp.-M. Cevdet Yazmaları, nu. 0.72, s. 53.

⁵⁶ İstanbul Belediye Ktp.-M. Cevdet Yazmaları, nu. 0.72, s. 76.

⁵⁷ İstanbul Belediye Ktp.-M. Cevdet Yazmaları, nu. 0.72, s. 80.

⁵⁸ İstanbul Belediye Ktp.-M. Cevdet Yazmaları, nu. 0.72, s. 92.

⁵⁹ İstanbul Belediye Ktp.-M. Cevdet Yazmaları, nu. 0.72, s. 102.

⁶⁰ İstanbul Belediye Ktp.-M. Cevdet Yazmaları, nu. 0.72, s. 104.

⁶¹ İstanbul Belediye Ktp.-M. Cevdet Yazmaları, nu. 0.72, s. 106.

⁶² İstanbul Belediye Ktp.-M. Cevdet Yazmaları, nu. 0.72, s. 114.

⁶³ İstanbul Belediye Ktp.-M. Cevdet Yazmaları, nu. 0.72, s. 119.

⁶⁴ TSMA, nu. D. 929.

⁶⁵ Güre ile Selendi ikisi birlikte bir kadılık bölgesidir. Güre hâlen Uşak iline bağlı bir bucaktır. Selendi de Manisa iline bağlı bir ilçedir.

⁶⁶ TSMA, nu. D. 929.

B TAHRİRİNE GÖRE KÜTAHYA SANCAĞI

45 numaralı defterden ¹ sonra Kütahya Sancağı'na ait diğer bir defter 49 numaralı mufassal bir tahrir defteridir ². Bu defter tapu defterleri fihristi kayıtlarında h. 918/1512-1513 tarihli olarak gösterilmekte ise de muhteviyâtı iyice tetkik edilince böyle olmadığı anlaşılır. Defterin çeşitli yerlerinde meselâ s. 228'de "merhum Bayezid"³-II- diye kayıtlar vardır. Defterin sonlarına doğru da meselâ s. 803'te "merhum sultan Selim Han" yazılıdır. Bu kayıtlardan defterin Yavuz Sultan Selim devri sonlarında tahrire başlandığı, tahririn sonlarında ise Yavuz Sultan Selim'in vefat ettiği anlaşılmaktadır. Bu durumda defterin genel olarak Yavuz Sultan Selim devri (1512-1520) özelliklerini yansıttığı söylenebilir.

Defterin başında "nefs-i Kütahya hassa-i mîr-i mirân-ı Anadolu der tasarruf-ı Ayas Paşa"³ kaydı vardır. Ayas Paşa'nın Kanunî'nin tahta geçtiği sırada Anadolu beylerbeyi olduğu bilinmektedir ⁴. Demek oluyor ki Ayas Paşa Yavuz'un son zamanlarında Anadolu Beylerbeyi olmuş ve Kanunî tahta geçince de bu mevkide bulunmaktadır. Ayas Paşa'nın 926/1520-1521 de Şam'a nakledildiği de kayıttır ⁵. Bu hususlar nazarı dikkate alınarak bu defter esas itibarıyla 1520 tarihli olarak kabul edilebilir.

Bu defterin başında Anadolu Beylerbeyliği'nin merkezi olan Kütahya'da Ayas Paşa'nın vâli olarak bulunduğu ve nefsi-i Kütahya'nın Beylerbeyi hassı olduğu görülmektedir ⁶. Kütahyanın mahalleleri, her mahallenin nüfusu verildikten sonra, nefsi-i Kütahya'nın hâsılâtı verilmekte ⁷ daha sonra köy ve cemaatların nüfus ve hâsılâtı ile tahrire devam edilmektedir.

B tahririne göre Kütahya sancağının kazaları şunlardır:

Merkez kazası Kütahya ⁸
Lazkiye -Donuzlu, Denizli- ⁹
Gediz ¹⁰

¹ BA, Tapu 45.

² BA, Tapu 49.

³ BA, Tapu 49, s. 1.

⁴ M. Cavid Baysun, "Ayas Paşa", *IA*, c. II, s. 47.

⁵ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmant*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1308, c. I, s. 446 vd.

⁶ BA, Tapu 49, s. 1.

⁷ BA, Tapu 49, s. 15.

⁸ BA, Tapu 49, s. 141.

⁹ BA, Tapu 49, s. 123, 710.

¹⁰ BA, Tapu 49, s. 301.

Egrigöz¹¹
 Güre¹²
 Simav¹³
 Kula¹⁴
 Uşak¹⁵
 Homa ve Geyikler¹⁶
 Honaz¹⁷
 Şihlu -Işıklı-¹⁸

Bu tahrirde göre Kütahya sancağı 11 kazadan meydana gelmektedir. 1513 târihli cetvele göre¹⁹ arada farklar vardır. Bu tahrirde Gediz'in kaza olduğu görülmektedir. A tahririne göre ise Gediz²⁰ bir idârî terim olarak nahiyedir²¹. Burada kaza ile nahiyeyi ayırmak oldukça güçtür. Ancak tapu tahrir defterlerindeki ibârelere dikkat edilecek olursa nahiyenin bir terim olarak mı, yoksa bölge olarak mı kullanıldığı bazan anlaşılabilir. Meselâ A tahririnde²² "nahiye-i Gediz tabi-i kaza-i Kütahya"²³ diye yazılmaktadır. Buradan Kütahya kazasına bağlı bir nahiye olduğu anlaşılmaktadır. B tahririnde ise²⁴ "nahiye-i Gediz tabi-i liva-i Kütahya"²⁵ şeklinde geçmektedir. Buradan ise Kütahya sancağına bağlı bir nahiye ise de burada nahiye bir terim değil bölge olarak kullanılmıştır ve böylece Gediz Kütahya sancağına bağlı bir kazadır.

1513 târihli cetvelde Güre ile Selendi ikisi birlikte bir kadılık bölgesi yani kaza olduğu halde, B tahririnde Güre'nin müstakil olarak bir kaza olduğu²⁶ Selendi'nin de Kula kazasına tabi idârî bir terim olarak nahiye

¹¹ BA, Tapu 49, s. 371.

¹² BA, Tapu 49, s. 429.

¹³ BA, Tapu 49, s. 453.

¹⁴ BA, Tapu 49, s. 511.

¹⁵ BA, Tapu 49, s. 625.

¹⁶ BA, Tapu 49, s. 893.

¹⁷ BA, Tapu 49, s. 957.

¹⁸ BA, Tapu 49, s. 803.

¹⁹ TSMA, nu. D. 929.

²⁰ BA, Tapu 45, s. 61.

²¹ N. Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, s. 38, not 12.

²² BA, Tapu 45.

²³ BA, Tapu 45, s. 61.

²⁴ BA, Tapu 45, s. 49.

²⁵ BA, Tapu 49, s. 362.

²⁶ BA, Tapu 49, s. 429.

olduğu²⁷ anlaşılmaktadır. 1513 târihli cetvelde²⁸ Homa müstakil olarak bir kaza iken B tahririnde Homa ve Geyikler birlikte bir kadılık bölgesi olmaktadır. 1513 tarihli cetvelde 10 kazadan meydana gelen Kütahya Sancağı B tahririne göre 1520 tarihlerinde Gediz'in kaza olması ile 11 kazaya yükselmektedir.

C TAHRİRİNE GÖRE KÜTAHYA SANCAĞI

A ve B tahririnden sonra gelen diğer bir tahrir de C tahriridir¹. Başbakanlık Arşivi'nde 438 numaralı olan bu defterin devamı da olup, C₁ tahriri diye kısalttığımız 166 numaralı defter ile birlikte 2 ayrı cilt halinde 17 sancaktan meydana gelen Anadolu vilâyetini ihtivâ etmektedir. Bu iki ciltlik tahrir Anadolu vilâyetinin bir muhasebe icmal defteridir.

C tahririnde "hasha-i sadrû'l-vüzerâ asafü'l-verâ hazret-i İbrahim Paşa"² kaydı vardır. Bu zat Kanunî'nin vezir-i azamı Pargalı İbrahim Paşa'dır. Demek oluyor ki, İbrahim Paşanın³ vezir-i azamlığı zamanında (1523-1536) Anadolu vilâyetinde hasları bulunmaktadır. Dolayısıyla bu defter bu zamanda tahrir edilmiştir.

C₁ tahririnde Hüdavendigâr sancağı kısmında Rebiü'l-ahir 937/ Kasım 1530 târihi vardır⁴. 438 numaralı defter ile 166 numaralı defter ikisi birlikte Anadolu vilâyeti tahriri olduğundan C ve C₁ defterlerini aşağı yukarı aynı târihlerde yapıldığı neticesine varabiliriz. Ö.L. Barkan da bizim C tahriri dediğimiz 438 numaralı defteri, Kütahya kanun-nâmesini neşrederken, neye dayandığını izah etmeden h. 935 tarihli yani m. 1528-1529 olarak kabul etmektedir⁵.

Bu defterin Kütahya livasını ihtiva eden kısmında Denizli (Lazkiye) kazasında "evkaf-ı hazret-i Emîr tabe-serâhü avarız-ı divâniyeden muafnâme-i şerifleri vardır. Amma Alaman seferinde avâriz alındı"⁶. Kanunî devrinde Alman seferi 1532 de yapıldığına göre⁷, bu defterin Kütahya livası bundan sonra, yani aşağı yukarı 1533-1534 tarihlerinde tahrir edilmiş olmalıdır.

²⁷ BA, Tapu 49, s. 442.

²⁸ TSMA, nu. D. 929.

¹ BA, Tapu 438.

² BA, Tapu 438, s. 4.

³ M.T. Gökbilgin, "İbrahim Paşa", *IA*, c. 5/II, s. 909, 014.

⁴ BA, Tapu 166, s. 197.

⁵ Ö.L. Barkan, *I. Kanunlar*, İstanbul 1943, s. 23.

⁶ BA, Tapu 438, s. 130.

⁷ T. Gökbilgin, "Süleyman I", *IA*, c. XI, s. 113 vd.

Esasen Anadolu Beylerbeyliği'ne bağlı 17 sancağı ihtiva eden, bu iki ciltlik icmal defterinin her bir livasının mufassalı da olması lazım gelir. Bu icmal defterleri mufassal defterlerden istifade edilerek tanzim edilmiştir. Tabii olarak Anadolu vilayetinin 17 livasının tahriri aynı yılda tamamlanmamış olabilir ve arada birkaç yıllık fasıla da bulunabilir.

C tahririne göre Kütahya livasının kazalarında bazı değişiklikler olduğu görülmektedir.

- Kaza-i Kütahya⁸
- Kaza-i Lazkiye -Denizli-⁹
- Kaza-i Şihlu -Işıklı-¹⁰
- Kaza-i Uşak¹¹
- Kaza-i Eğrigöz ve Simav¹²
- Kaza-i Honaz¹³
- Kaza-i Güre ve Selendi¹⁴
- Kaza-i Kula¹⁵
- Kaza-i Homa¹⁶

Bu kaza isimlerini h.934/1528 tarihinde tanzim edilmiş Anadolu kadılikları defterinde de görmekteyiz¹⁷.

C tahririnde kaza ve nahiye tabirleri tam manasiyle idâri terim olarak deftere kaydedilmiştir. Bu bakımdan C tahririne göre bu kazalara bağlı olan nahiyeleri de tesbit etmek mümkündür. B tahririndeki kazalar ile C tahririndeki kazalar arasındaki farklar şunlardır:

B tahririnde Gediz bir kaza¹⁸ iken C tahririnde Kütahya kazasına bağlı bir nahiye¹⁹ olmuştur. B tahririnde Eğrigöz -Emet-²⁰ ile Simav²¹

⁸ BA, Tapu, 438, s. 15.

⁹ BA, Tapu, 438, s. 47.

¹⁰ BA, Tapu, 438, s. 56.

¹¹ BA, Tapu, 438, s. 63.

¹² BA, Tapu, 438, s. 71.

¹³ BA, Tapu 438, s. 81.

¹⁴ BA, Tapu 438, s. 83.

¹⁵ BA, Tapu 438, s. 86.

¹⁶ BA, Tapu 438, s. 93.

¹⁷ TSMA, nu. D. 5335, s. 1-5.

¹⁸ BA, Tapu 49, s. 301.

¹⁹ "Nahiye-i Gediz kaza-i Kütahya" (BA, Tapu 49, s. 35.)

²⁰ BA, Tapu 49, s. 371.

²¹ BA, Tapu 49, s. 453.

ayrı ayrı birer kaza iken, C tahririnde Eğrigöz ve Simav²² ikisi birlikte bir kadılık bölgesi olmaktadır.

B tahririnde Güre²³ müstakil bir kaza C tahririnde ise Güre ve Selendi²⁴ bir kadılık bölgesidir. B tahririnde Homa ve Geyikler²⁵ bir kadılık bölgesi iken, C tahririnde Homa²⁶ müstakil bir kazaya dönüşmüştür.

C tahririne göre Kütahya kazasına idâri bir teşkilât olarak bağlı olan nahiyeler, Gediz, Altıntaş, Aslanapa, Tavşanlı, Sazanos, Yalak, Çukurca, Kavak, Kalın-viran, Yoncalı, Gerizdir.

Lazkiye (Denizli) kazasına bağlı olan nahiyeler; Kaş -Yenice, Aydos, İnay'dır²⁷.

Şihlu (Işıklı) kazasına tabi, Şihlu nahiyesi vardır.

Uşak kazasına bağlı Banaz ve Alayund nahiyeleri bulunmaktadır.

Eğrigöz (Emet) ve Simav kazasına tabi Taş-ili, Çengir, Avdan, Kırvadi nahiyeleri mevcuttur.

Kula kazasına bağlı Eşme nahiyesi görülmektedir.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde, aşağı yukarı C tahriri seneleri civarında tanzim edildiğini tahmin ettiğimiz Kütahya livasındaki padişah hasları ile beylerbeyi haslarını gösteren küçük bir defterde²⁸ de, yukarıda isimlerini saydığımız Kütahya sancağının kazaları ve bazı nahiyelerini görmek mümkündür.

Bunlardan kaza olarak tesbit edebildiğimiz Kütahya'dan²⁹ başka Lazkiye -Denizli-³⁰, Uşak³¹, Kula³², Eğrigöz³³, Honaz³⁴ ve Simav'dır³⁵.

²² BA, Tapu 438, s. 71.

²³ BA, Tapu 49, s. 429.

²⁴ BA, Tapu 438, s. 83.

²⁵ BA, Tapu 49, s. 893.

²⁶ BA, Tapu 438, s. 93.

²⁷ BA, Tapu 438, s. 52, 55.

²⁸ TSMA, nu. D. 4040. Burada Kütahya'ya ait küçük defter parçaları birleştirilerek bu numarada toplanmıştır.

²⁹ TSMA, nu. D. 4040, vr. 1b.

³⁰ TSMA, nu. D. 4040, vr. 1b.

³¹ TSMA, nu. D. 4040, vr. 3b.

³² TSMA, nu. D. 4040, vr. 6a.

³³ TSMA, nu. D. 4040, vr. 19a.

³⁴ TSMA, nu. D. 4040, vr. 21a.

³⁵ TSMA, nu. D. 4040, varak numarası yok. Bu defter yukarıda da yazıldığı gibi küçük parçalar halindedir. Bir kısmı sonradan varak olarak numaralanmış bir kısmı ise hiç numaralanmamıştır.

Nahiye olarak tesbit ettiklerimiz de, Aydos³⁶, Arslanapa³⁷, Kaş-Yenice³⁸, Altıntaş³⁹, Yalak⁴⁰, Sazanos⁴¹, Gediz⁴², Kalınviran ve Tavşanlı'dır⁴³.

Yine Kanunî devrine aid olduğu tahmin edilen C tahriri dediğimiz devreye ait, Başbakanlık Arşivi'nde tapu defterleri fihristinde 369 numarada kayıtlı mufassal bir evkaf defteri mevcuttur. Bu defterde de Kütahya sancağının kaza ve nahiyelerini görmek mümkündür⁴⁴.

Bunlar: Kütahya⁴⁵, Honaz⁴⁶, Homa ve Geyikler⁴⁷, Şıhlu⁴⁸, Güre⁴⁹, Simav⁵⁰, Uşak⁵¹, Lazkiye⁵² ve Kula'yı⁵³ kaza olarak; Yoncalı⁵⁴, Tavşanlı⁵⁵, Arslanapa⁵⁶, Sazanos⁵⁷, Altıntaş⁵⁸, Yalak⁵⁹, Gediz⁶⁰, Eğriğöz⁶¹ ve Kütahya'ya bağlı nahiyeler olarak kayıtlıdır.

³⁶ TSMA, nu. D. 4040, vr. 8b.

³⁷ TSMA, nu. D. 4040, vr. 9a.

³⁸ TSMA, nu. D. 4040, vr. 10b.

³⁹ TSMA, nu. D. 4040, vr. 13b.

⁴⁰ TSMA, nu. D. 4040, vr. 14b.

⁴¹ TSMA, nu. D. 4040, vr. 16a.

⁴² TSMA, nu. D. 4040, vr. 17a.

⁴³ TSMA, nu. D. 4040, Bu son ikisinin de varak numarası yoktur.

⁴⁴ BA, Tapu 369. Defterin ilk sahifelerinin koptuğu anlaşılmaktadır. 1-35 sahifeler arası nefis-i Kütahya'daki vakıfları kapsamaktadır. Daha sonra Kütahya sancağının kaza, nahiye ve köylerindeki vakıflar kaydedilmektedir. Defter iyice tetkik edildiğinde Kanunî devrine aid olduğu kesin olarak anlaşılmaktadır.

⁴⁵ BA, Tapu 369, s. 3. Bu defterin sahifeleri iki defa numaralanmış ve bazı yanlışlıklar yapılmıştır. Baştan 203'e kadar sahife olarak numaralanmış, daha sonra 103'ten sonuna kadar varak olarak numaralama yapılmıştır. Biz bu numaraları hiç değiştirmeden sahife ve varak olarak aynen muhafaza ettik.

⁴⁶ BA, Tapu 369, vr. 127b.

⁴⁷ BA, Tapu 369, vr. 135b.

⁴⁸ BA, Tapu 369, vr. 141b.

⁴⁹ BA, Tapu 369, vr. 175b.

⁵⁰ BA, Tapu 369, vr. 112b.

⁵¹ BA, Tapu 369, vr. 144b.

⁵² BA, Tapu 369, vr. 195b.

⁵³ BA, Tapu 369, s. 189.

⁵⁴ BA, Tapu 369, s. 46.

⁵⁵ BA, Tapu 369, s. 68.

⁵⁶ BA, Tapu 369, s. 80.

⁵⁷ BA, Tapu 369, s. 104.

⁵⁸ BA, Tapu 369, s. 118b.

⁵⁹ BA, Tapu 369, s. 134b.

⁶⁰ BA, Tapu 369, s. 140b.

⁶¹ BA, Tapu 369, vr. 106a.

D TAHRİRİNE GÖRE KÜTAHYA SANCAĞI

C tahririnden sonra gelen diğer bir tahrir de D tahriridir. Ankara Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi'nde Kütahya Sancağı'na ait 3 cilt defter vardır. Bunlardan D tahriri dediğimiz 47 numaralı defter ile D₁ tahriri dediğimiz 48 numaralı iki ayrı cilt defter Kütahya Livası'nın tahrir defteridir. D₁ dediğimiz 560 numaralı ayrı bir ciltlik defter de Kütahya Sancağı'nın evkaf defteridir.

47 ve 48 numaralı defterler mufassal tahrir defteri olup, ikisi birlikte Kütahya Livası'nı ihtiva etmektedir. 47 numaralı D tahriri defteri başında defter-i mufassal-ı liva-i Kütahya kaydı vardı. Daha sonra defterin II. Selim zamanında tahrir emini Mehmed Rahimi ve kâtip Kaşım tarafından evahir-i Zilhicce 978/Mayıs 1571 de yazıldığı kayıtlıdır. Defterin bu baş kısmında II. Selim'in tuğrası da vardır. Daha sonra 4 sahifelik Kütahya Sancağı kanun-nâmesi ve nihayet vr. Ib'de Kütahya'dan başlamaktadır. 48 numaralı D₁ tahriri defteri de doğrudan doğruya 47 numaralı defterin devamı olup, doğruca nahiye-i Güre ve Selendi der liva-i Kütahya diye başlayıp devam etmektedir. Böylece evahir-i Zilhicce 978/Mayıs 1571'de tahrir edilen bu iki ciltlik defter bir bütün olarak Kütahya Sancağını ihtiva etmektedir.

Bu iki defterde kaza ve idârî bir terim olarak nahiye isimleri doğrudan doğruya bölge manasına nahiye olarak adlandırılmıştır. Ancak defterler dikkatle incelendiğinde kaza ve nahiyeleri tesbit etmek mümkündür. Meselâ nahiye-i Kütahya der liva-i mezbur (Kütahya) kaydından¹ buradaki nahiye kelimesinin bölge manasına liva'ya tabi olanın da Kütahya kazası olduğu anlaşılabilir. Yine aynı şekilde nahiye-i Eğrigöz der-liva-i Kütahya², nahiye-i Gediz der-liva-i Kütahya³, nahiye-i Kula der-liva-i Kütahya⁴, nahiye-i Lazkiye der-liva-i Kütahya⁵, kayıtlarından nahiye kelimelerinin bölge, cihet manasına Eğrigöz, Gediz, Kula, Lazkiye'nin de Kütahya livasında kaza olduğu anlaşılabilir. Nahiye-i Arslanapa tabi-i Kütahya⁶, nahiye-i Yalak tabi-i Kütahya⁷, nahiye-i Tavşanlı tabi-i Kütahya⁸ kayıtlarından Kütahya'nın Arslanapa, Yalak, Tavşanlı

¹ TKGMA, nu. 47, vr. 14b.

² TKGMA, nu. 47, vr. 168b.

³ TKGMA, nu. 47, vr. 263b.

⁴ TKGMA, nu. 47, 48, vr. 31b.

⁵ TKGMA, nu. 48, vr. 103b.

⁶ TKGMA, nu. 47, vr. 41b.

⁷ TKGMA, nu. 47, vr. 101b.

⁸ TKGMA, nu. 47, vr. 138b.

nahiyeleri olduğu görülür. Yine aynı şekilde nahiye-i Kavak tabi-i Gediz⁹, nahiye-i Kaş -Yenice tabi-i Lazkiye¹⁰, kayıtlarından Gediz kazasının Kavak, Lazkiye yani Denizli kazasının Kaş -Yenice- nahiyeleri olduğu anlaşılır. Bu husus tapu-tahriri defterlerindeki nahiye kayıtlarından her zaman böyle netice vermeyebilir. Bu konu, her defterin kendi özelliğine göredir. Bu bakımdan, nahiye kelimesinin bölge, cihet manasına mı yoksa idâri bir terim olarak mı kullanıldığını tesbit etmek her zaman mümkün değildir.

D tahririne göre evahir-i Zilhicce 978/Mayıs 1571 târihinde tamamlanan tahrire göre Kütahya Sancağı'nın kazaları şunlardır:

- Kütahya¹¹
- Eğrigöz -bugünkü Emet-¹²
- Simav¹³
- Gediz¹⁴
- Güre ve Selendi¹⁵
- Kula¹⁶
- Lazkiye -bugünkü Denizli-¹⁷
- Honaz¹⁸
- Homa ve Geyikler -bugünkü Dinar-¹⁹
- Şihlu -Işıklı-²⁰
- Uşak²¹
- Gököyük²²

Bunlardan Eğrigöz -Emet-, Simav ve Gediz bugünkü Kütahya ilinin ilçeleridir. Güre halen Uşak iline bağlı bir bucaktır. Selendi Manisa iline bağlı bir ilçedir. Kula da Manisa iline bağlı bir ilçedir. XVI. yüzyılda

⁹ TKGMA, nu. 47, vr. 299b.

¹⁰ TKGMA, nu. 47, vr. 151b.

¹¹ TKGMA, nu. 47, vr. 14b.

¹² TKGMA, nu. 47, vr. 168b.

¹³ TKGMA, nu. 47, vr. 223b.

¹⁴ TKGMA, nu. 47, vr. 263b.

¹⁵ TKGMA, nu. 48, vr. 2b.

¹⁶ TKGMA, nu. 48, vr. 31b.

¹⁷ TKGMA, nu. 48, vr. 103b.

¹⁸ TKGMA, nu. 48, vr. 174b.

¹⁹ TKGMA, nu. 48, vr. 187b-189b.

²⁰ TKGMA, nu. 48, vr. 239b.

²¹ TKGMA, nu. 48, vr. 317b.

²² TKGMA, nu. 48, vr. 85b.

Kütahya Sancağı'na bağlı birer kaza olan Lazkiye (Denizli) ile Uşak bugün birer il bulunmaktır. Honaz Denizli iline bağlı bir bucaktır. D tahririnde Homa ve Geyikler beraberce bir kadılık bölgesi olup halen Homa, Gümüşsu adıyla Denizli iline bağlı Çivril ilçesinin bir bucağıdır. Geyikler ise bugünkü Dinar olup, Afyon Karahisar ilinin bir ilçesidir. Şıhlu bugünkü Işık olup hâlen Çivril ilçesinin bucağıdır. Gököyük kazasının isminin daha önceki defterde Aydos nahiyesi olarak Lazkiye'ye bağlı olduğu yazılıdır. "Nahiye-i Gök-öyük der-livâ-i Kütahya kaza-i mezbure defter-i atikte Lazkiye (Denizli) kazasına bağlı Aydos namı ile nahiye olup, ba'dehu Gök-öyük namı ile müstakil kadılık olmuş"²³.

Gök-öyük kazasının 1932 yılında basılan Kütahya Şehri'nde ve oradan nakledildiği anlaşılan İslâm Ansiklopedisi'ndeki Kütahya maddesinde Eşme ilçesine bağlı bir köy olduğu²⁴ kayıtlıdır.

Biz bugün bu isimde bir yerleşim yeri tesbit edemediğimiz gibi salnâmelerde de bulamadık.

D tahririne göre Kütahya kazasına idâri bir ünite olarak bağlı bulunan nahiyeler de Aslanapa²⁵, Altıntaş²⁶, Sazanos²⁷, Yalak²⁸, Kalınviran²⁹ ve Tavşanlı'dır³⁰. Bunlardan Altıntaş ve Tavşanlı hâlen Kütahya ilinin ilçeleri arasında bulunmaktadır. Aslanapa'da Kütahya'ya bağlı bir bucaktır.

Bunların yanında Simav'a tabi Çengi³¹ Gediz'e tabi Kavak³² Lazkiye'ye -Denizli- tabi İpsili³³, Kaş -Yenice-³⁴, Uşak'a bağlı Banaz³⁵ nahiyelerini görmekteyiz.

47 ve 48 numaralı defterleri tamamlayan Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü'ndeki D₁₁ tahriri diye adlandırdığımız 560 numaralı evkaf defteri ile üç ciltlik D tahriri tamamlanmaktadır. 560 numaralı defterin başlangıç kısmında dua cümlelerinden sonra bu defterin II. Selim

²³ TKGMA, nu. 48, vr. 85b.

²⁴ *Kütahya Şehri*, s. 97; T. Gökbilgin, "Kütahya", *İA*, c. VI, s. 1122.

²⁵ TKGMA, nu. 47, vr. 41b.

²⁶ TKGMA, nu. 47, vr. 63b.

²⁷ TKGMA, nu. 47, vr. 81b.

²⁸ TKGMA, nu. 47, vr. 101b.

²⁹ TKGMA, nu. 47, vr. 124b.

³⁰ TKGMA, nu. 47, vr. 138b.

³¹ TKGMA, nu. 47, vr. 257b.

³² TKGMA, nu. 47, vr. 299b.

³³ TKGMA, nu. 48, vr. 130b.

³⁴ TKGMA, nu. 48, vr. 151b.

³⁵ TKGMA, nu. 48, vr. 360a.

zamanında 47 ve 48 numaralı defterlerin de emini Rahimî Mehmed ve kâtibi Kasım tarafından evail-i rebiü'l-ahir 979/Ağustos 1571 târihinde tamamlandığı kayıtlıdır.

D₁₁ Tahririnde³⁶ de Kütahya livasındaki vakıflar dolayısıyla bir kısım kaza ve nahiye isimlerini bulmak mümkündür. Bunlar da Kütahya³⁷, Kalınviran³⁸, Tavşanlı³⁹, Aslanapa⁴⁰, Sazanos⁴¹, Altıntaş⁴², Yalak⁴³, Gediz⁴⁴, Eğrigöz -Emet-⁴⁵, Simav⁴⁶, Güre ve Selendi⁴⁷, Kula⁴⁸, Uşak⁴⁹, Lazkiye -Denizli-⁵⁰, Honaz⁵¹, Homa ve Geyikler⁵², Şıhlu -Işıklı-⁵³ ve Banaz'dır⁵⁴.

II. Selim zamanında 1571 tarihli D tahririne göre Kütahya Sancağı'nın kazaları ile, Kanunî devrine ait C tahririne göre livaya bağlı kazalar karşılaştırıldığında şu husus ortaya çıkar. C tahririnde Eğrigöz -Emet- ve Simav⁵⁵ ikisi birlikte bir kadılık bölgesi iken D tahririnde ayrı birer kaza olmuştur. C tahririnde Gediz⁵⁶ Kütahya'ya bağlı bir nahiye iken D tahririnde kaza olarak kayıtlıdır. C tahririnde Homa⁵⁷ müstakil bir kaza iken D tahririnde Homa ve Geyikler müştereken bir kadılık bölgesidir.

C tahririnde Aydos⁵⁸ Lazkiye (Denizli) kazasına bağlı bir nahiye iken, D tahririnde Gököyük ismi ile⁵⁹ kaza olmuştur. Kanunî devrindeki C

³⁶ TKGMA, nu. 560.

³⁷ TKGMA, nu. 560, vr. 1b.

³⁸ TKGMA, nu. 560, vr. 49b.

³⁹ TKGMA, nu. 560, vr. 66b.

⁴⁰ TKGMA, nu. 560, vr. 74b.

⁴¹ TKGMA, nu. 560, vr. 90b.

⁴² TKGMA, nu. 560, vr. 98b.

⁴³ TKGMA, nu. 560, vr. 109b.

⁴⁴ TKGMA, nu. 560, vr. 112b.

⁴⁵ TKGMA, nu. 560, vr. 151b.

⁴⁶ TKGMA, nu. 560, vr. 162b.

⁴⁷ TKGMA, nu. 560, vr. 173b.

⁴⁸ TKGMA, nu. 560, vr. 181b.

⁴⁹ TKGMA, nu. 560, vr. 191b.

⁵⁰ TKGMA, nu. 560, vr. 213.

⁵¹ TKGMA, nu. 48, vr. 241b.

⁵² TKGMA, nu. 48, vr. 247b.

⁵³ TKGMA, nu. 48, vr. 256b.

⁵⁴ TKGMA, nu. 48, vr. 201b.

⁵⁵ BA, nu. 438, s. 71.

⁵⁶ BA, nu. 438, s. 35.

⁵⁷ BA, nu. 438, s. 93.

⁵⁸ BA, nu. 438, s. 52, 55.

⁵⁹ TKGMA, nu. 48, vr. 85b.

tahririnde⁶⁰ 9 kadılık bölgesine ayrılan Kütahya Sancağı'nın, II. Selim zamanında 1571 târihindeki D tahririnde⁶¹ 12 kadılık bölgesine ayrıldığı görülmektedir. h. 919/1513 târihinde⁶² 10 kazadan meydana gelen bu sancağın B tahririnde⁶³ 11 kaza olduğu tesbit edilmektedir.

XVII. yüzyılda Müneccimbaşı, Germiyan-oğulları başlığı altında Germiyan-ili'nin şu mevkileri içine aldığını kaydetmektedir⁶⁴. Kütahya, Uşak, Gediz, Selendi, Kula, Güre, Tavşanlı, Simav, Eğrigöz (Emet), Ezine (Sarayköy), Banaz, Baklan (şimdi Denizli'ye bağlı bir köy), Donuzlu (Denizli), Honaz⁶⁵, Dazkırı (şimdi Dinar'a bağlı), Geyikler (Dinar), Homa, Gököyük, Çarşamba (Buldan), Dinar maa Eşme, Şihlu-Işıklı⁶⁶.

Evliya Çelebi h. 1082/1671 yılında Kütahya'yı ziyaret etmiş ve burası hakkında çok güzel bilgiler vermiştir. Evliya Çelebi Kütahya Sancağı'nın 24 kadılık yer olduğunu yazarak kazalarını; Anid, Eğrigöz (Emet), Simav, Gediz, Selinti (Selendi), Kula, İnay (bugün Eşme'ye bağlı bir köy), Eşme, Sirke (bugün Eşme'ye bağlı bir köy), Çakırca, Gök-öyük, Denizli, Şeyhlu - Şihlu Işıklı⁶⁷, Baklan (Çal ilçesine bağlı bir nahiye), Dazkırı, Soma (Homa olması gerekir), Kenger, Uşak, Banaz, Homaz, Ezine (şimdiki Sarayköy), Çarşamba (şimdiki Buldan), Dağardı, Çal olarak zikreder⁶⁸. Bunların yanında Kütahya'ya bağlı Altıntaş, Gergiviran, Evrencik, Tavşanlı, Gümüş, Emrudlu (Armudlu) nahiyelerinin isimlerini saymakta ve ilaveten Nahiye-i etraf-ı şehir diye kaydetmektedir⁶⁹.

Katip Çelebi bunları sayarken Bozkuş maa Kalçan, Tayla maa Osmaneli, Kazıklı, Sıçanlı (Sincanlı) kazalarının da Kütahya sancağına tabi olduğunu belirtmektedir⁷⁰. XV. ve XVI. yüzyıl Kütahya'ya ait tahrir defterlerinde bazı yörük taifelerinin daha sonra kaza ismi olduğu görülmektedir. Meselâ Cemaat-ı Yörükân-ı Bozkuş⁷¹, Cemaat-ı Yörükân-ı Kalçan⁷² gibi.

⁶⁰ BA, Tapu 438.

⁶¹ TKGMA, nu. 47, 48.

⁶² TSMA, nu. D. 929.

⁶³ BA, Tapu, nu. 49.

⁶⁴ Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Câmiü'd-Düvel*, İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Es'ad Efendi nu. 2103, vr. 556a.

⁶⁵ Denizli ve Donuzlu diye iki defa kaydedilmiştir. İkisi de aynı isimdir.

⁶⁶ Şihlu ve Işıklı diye iki defa geçmekte ise de aynı isim olmalıdır.

⁶⁷ Katip Çelebi Şihlu ile Işıklı'nın aynı olduğunu kaydeder. (*Cihannüma*, İstanbul 1145, s. 632.)

⁶⁸ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, c. IX, s. 26.

⁶⁹ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, c. IX, s. 27.

⁷⁰ Katip Çelebi, *Cihannüma*, s. 632.

⁷¹ İstanbul Belediye Ktp.-M. Cevdet yazmaları nu. 0.72, vr. 33a; BA, Tapu nu. 438, s. 18.

⁷² İstanbul Belediye Ktp.-M. Cevdet yazmaları nu. 0.72, vr. 65a; BA, Tapu nu. 438, s. 19.